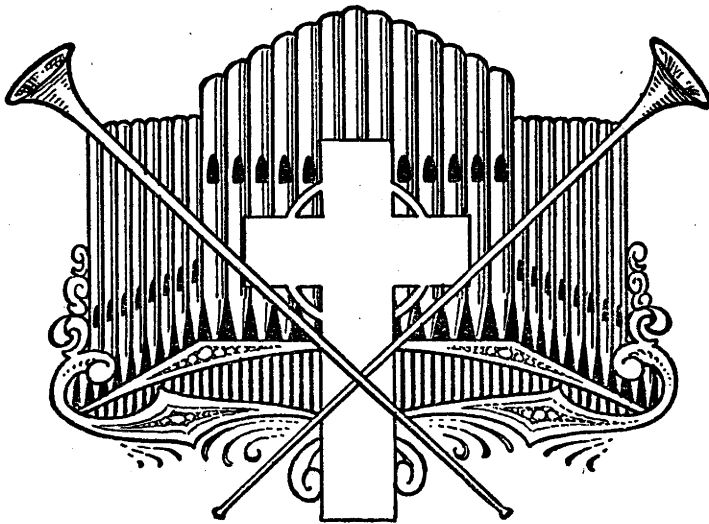

N:o 3 / Årgång 11

15 september 1936

TIDSKRIFT
FÖR
KYRKOMUSIK
OCH
SVENSKT GUDSTJÄNSTLIV

ORGAN FÖR
SÄLLSKAPET KYRKOSÅNGENS VÄNNER

C. W. K. GLEERUPS FÖRLAG, LUND

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

UPPSATSER

	Sid.
<i>Adell, A.</i> : Församlingens sång — vår angelägnaste uppgift.....	1
—»— Dansk gradual och dansk psalmbok	62
—»— Inför kyrkosångshögtiden i Västerås	105
—»— Psalmboksfrågan löst, korallboksfrågan aktuell	154
<i>Andersson, H.</i> : Den liturgiska rörelsen i Förenta staterna.....	8
—»— Är prästkappan ett liturgiskt plagg	164
<i>Bangert, E.</i> : Gotisk resning i svenska orglar	117
<i>Blom, I.</i> : Franskt organistprov	60
<i>Cnattingius, B.</i> : Emanuel Vigeland	20
—»— Finlands kyrkobyggnader	129
—»— Psalmbokens utsmyckning	156
—»— Kyrkan och konsten i nutidens Tyskland	175
<i>Edvall, P.</i> : Kyrkomusikermötet i Helsingfors	134
<i>Hedar, I.</i> : Schütz' Jesu sju ord	31
<i>Hellerström, A. O. T.</i> : Evangelisk Tidegård	79
<i>Johnson, I.</i> : Dansk kantorexamen	26
—»— Kyrkosångshögtiden i Västerås	159
<i>Moberg, C.-A.</i> : Bach och Händel	4
<i>Peters, K.</i> : Introitus på Kyndelmässodagen	26
—»— Det nya psalmboksförslaget	53
—»— Kyrkmässa	127
<i>Raasted, N. O.</i> : Postludier	139
<i>Rosenquist, C.</i> : Vetenskapligt orgelbyggeri	34
—»— Ny svensk orgelskola	81
<i>Schalin, O.</i> : Hava Wiborg och Nyland utgjort en tidig härd för reformationen	106
<i>Schedin, G.</i> : Engelska kyrkomusiker	179
Swenske Songer eller wisor. (Förordet)	153
<i>T—t</i> : Kyrkomusikernas lönefråga	49
<i>Weman, H.</i> : Lägre organistexamen	30
<i>Wester, B.</i> : Orgelkonst i det karolinska tidevarvet	167
<i>Ahlén, W.</i> : Svensk orgelkonst 1935	23

RECENSIONER

OMNÄMND LITTERATUR.

	Sid.		Sid.
<i>Adrio, A.</i> : Die anfänge des geistl. Konzertes	187	<i>Astorri, G.</i> : Architettura sacra generale	145
<i>Anderberg, A.</i> : Välsignelsens kalk. 45		<i>Aulen, G.</i> : Kristendomen och kul- turkrisen	94
<i>Assarsson, J.</i> : Handbok för kyrko- musiker	96	<i>Broman, G.</i> : Våra domkyrkor ...	44

	Sid.		Sid.
<i>Broman, G.</i> : Den kristna konstens allmänna historia	92	<i>Kreidler, W.</i> : Heinrich Schütz und der Stile concitato	188
<i>Cornell, H.</i> : Italiensk arkitektur.	44	Kyrkans år 1936	40
<i>Curman, S.</i> och <i>Lundberg, E.</i> : Vreta klostets kyrka	144	Kyrkans Årsbok 1936	40
Dansk Kirkeliv 1935	41	Kyrkomusikermötet i Helsingfors.	196
Deutsche kunst	194	<i>Larsen, J. P.</i> : Messetoner	42
Deutsche musikkultur	196	<i>Leupold, U.</i> : Die lit. Gesänge der evang. Kirche	85
<i>Dietrich, Fr.</i> : Elemente der Orgel- choralimprovisation	87	<i>Lindberg, C.</i> : Finlands kyrkor ...	129
<i>Ellerhorst, W.</i> : Handbuch der or- gelnkunde	35	<i>Lützel, H.</i> : Der deutsche Kir- chenbau	93
<i>Elliger, W.</i> : Zur Entstehung der altchristl. Bildkunst	145	<i>Marot, Cl.</i> och <i>Beze, Th.</i> : Pseu- mes	141
<i>Fosdich, H.</i> : Världens hopp	95	<i>Müller, Chr.</i> : Luthers Lieder	142
<i>Fuglsang-Damgaard</i> : Det enskilda skriftermålets förnyelse	46	<i>Olsén, H.</i> : Svenska kyrkomusici...	146
<i>Haag, H.</i> : César Franck als Or- gelkomponist	191	<i>Paulsen, R.</i> : Kunst und Glaube...	93
<i>Henningsson, H.</i> : Rösterna och Ta- let	91	<i>Rambach, J.</i> : Betraktelser över Kristi lidande	93
<i>Hägglund, H.</i> : Själerna och Gud ...	46	<i>Rosenqvist, G. O.</i> : Det liturgiska arbetet i Finland	83
<i>Högmassoordningen</i> , Den svenska.	182	<i>Sjöberg, Fr.</i> : Förnyelse	94
Jahrbuch für Liturgiewissenschaft	41	<i>Sunol, G.</i> : Gregorianischer Choral	42
<i>Jeppesen, K.</i> : Die mehrstimmige ital. Lande	186	<i>Tidskrift för Musikforskning</i> 1935	41
<i>Kenyon, Fr.</i> : Bibeln.....	195	<i>Zwickauer</i> Gesangbuch.	97
		<i>Väterlesungen</i> des Breviers	183
		<i>Wendland, W.</i> : Kunst im Zeichen des Kreuzes	194
		<i>Wester, B.</i> : Gotisk resning i sven- ska orglar	117

OMNÄMND MUSIK.

	Sid.		Sid.
<i>Aagaard, Th.</i> : och <i>Ring, O.</i> : 30 Salmemelodier	185	<i>Joelsson, A. G.</i> o. <i>Murgård, D.</i> : Vid gudstjänsten	43
<i>Adell, A.</i> och <i>Peters, K.</i> : Tide- gudstjänsten för en söndag...	79	<i>Klemetti, H.</i> : Canzona	184
<i>Bach, J. S.</i> : Körkoraler	88	<i>Kyrkokörernas</i> repertoar	89
<i>Folke & Skolmusik</i>	90	<i>Larsen, J. P., Viderø, F.</i> och <i>Wöl- dike, M.</i> : 130 Melodier till Salmebog	185
<i>Fortner, W.</i> : Eine deutsche Lied- messe	143	<i>Maasalo, A.</i> : Tema con variazioni.	185
<i>Gabrieli, A.</i> : Die sieben Busspsal- men	144	<i>Nielsen, C.</i> : Commotio	184
<i>Hamburger, P.</i> och <i>Viderø, F.</i> : Gudstjenestemusik	143	<i>Olson, D.</i> : Tre koralpartitor.....	86
<i>Jespersson</i> : Gradual	62	<i>Palmgren, S.</i> : Sjöfararen vid mi- lan	186

	Sid.		Sid.
<i>Runbäck, A. och Ahlén, W.:</i> Post- ludier	139	<i>Schütz, H.:</i> Ich weiss dass mein Er- löser lebet	143
<i>Sandberg Nielsen, O.:</i> Toccata...	87	<i>Thomissøn, H.:</i> Den danske Psal- mebog	62
<i>Schubert, F.:</i> Ave Maria.....	186	<i>Thuner, O. E.:</i> 26 Forspil till Sal- memelodier	185
<i>Schütz, H.:</i> Jesu sju ord.....	31, 91	<i>Weman, H.:</i> Orgelskola	81
—»— Johannes-Passion	143		

Tidskrift för Kyrkomusik och Svenskt Gudstjänstliv

UNDER MEDVERKAN AV

INTENDENTEN BENGT CNATTINGIUS, LINKÖPING, OCH
KYRKOHERDEN, TEOL. LIC. KNUT PETERS, SÖNDRUM

UTGIVEN AV

DOMKYRKOVICEPASTOR ARTHUR ADELL, LUND

Tidskriften utkommer med 48-sidiga nummer 4 gånger om året, nämligen
den 1 februari, den 15 april, den 15 september och 1 december.

Red. adr.: *Brdgatan 14, Lund. Tel. 658.* Exp. adr.: *C. W. K. Gleerups förlag, Lund. Rt. 111. Postgiro 30843.*

Prenumerationspris: i bokhandeln eller direkt från förlaget: kr. 4:50 pr år.

Annonspris: 20 öre pr mm. enkel spalt.

Rabatt vid större annons och vid upprepning av annons i flera nummer.

Detta nummer innehåller bl. a.: Domkyrkovicepastor A. Adell, Lund: Inför kyrkosångshögtiden i Västerås. — Domkapitl-assessor O. Schallin, Borgå: Wiborg och Nyland — tidig härd för reformationen. — Domorganist E. Banert, Roskilde: Gotisk resning i svenska orglar. — Kyrkoherde K. Peters, Söndrum: Kyrkmässa. — Intendent B. Cnattingius, Linköping: Finlands kyrkobyggnader. — Teol. stud., Pehr Edwall: Nordiska Kyrkomusikemötet i Helsingfors. — Domorganist N. O. Raastedt: Postludier. — Recensioner. — Lägre organistexamen. — Krönika. — Meddelanden.

Tidskrift för Kyrkomusik

Äldre årg. (1926—1929) finns ännu tillgängliga till ett pris av 3:— kr. per årgång och kunna rekvireras från

C. W. K. Gleerups Förlag / Lund

Kyrko- Orglar

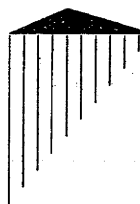
Firma

Orgeltjänst

Innehavare:

Ingeniör Bo Wedrup
Salagatan 41
UPPSALA
Telefon 6357

J. W. Grönlunds Orgelfabrik Kåge, Tel. 27.

Tillverkning av Piporglar i modernaste utförande för kyrkor och kapell.

Orgelharmonium för hem och skolor. Renovering och stämning av äldre orgelverk. Insättning av elektriska orgelfläktar.

Fina intyg av framstående musikk Direktörer och kyrko-myndigheter.

Förslag kostnadsfritt på begäran.

Inom kort utkommer:

BIBELN

Historia, fynd och forskning av Sir Frederic Kenyon, övers. och bearb. med hänsyn till svenska förhållanden och efter den engelska bokens tryckning gjorda nya bibelmanuskriptfynd av bibliotekarien, fil. dr Bror Olsson. Pris 3:—.

C. W. K. GLEERUPS FÖRLAG / LUND

Inför Kyrkosångshögtiden i Västerås.

För fjärde gången kallar Kyrkosångens Vänner och Sveriges allmänna Organist- och Kantorsförening tillsammans med Sveriges Kyrkosångsförbund till kyrkosångshögtid. Efter de tidigaremötena i Linköping 1927, Örebro 1930 och Uppsala 1933 mönstas den stora skaran av kyrkokörer, av kyrkomusikaliskt intresserade präster, organister och lekmän detta år i Västerås.

När svensk kyrkosångs utövare samlas till högtid år 1336 bör knappast erinran saknas om att året också är ett minnesår av vikt: För fyrahundra år sedan utgavs av trycket vår första säkert daterade samling av svenska psalmer. Den presenterade sig som *Swenske Songer eller Wijsor* och den framträdde på samma gång som den heliga skrifts egen psalmbok — Psaltaren — för första gången förelåg fullständigt på svenska. Samma år fattade de till kyrkomöte i Uppsala samlade svenska biskoparna och prädatorna beslut om firande av svensk mässa. Det är alltså ett i högsta måtto betydelsefullt år i gudstjänstligt hänseende som är den första svenska psalmsamlingens tryckår.

Jubileumsårets stora minnen ge anledning att inför årets stora kyrkosångshögtid understryka vårt nuvarande arbetes samband med de flydda tiderna: några av de svenska sångerna i 1336 års häfte leva ännu i den svenska gudstjänsten. De samma melodierna, som först gävo dessa psalmer vingar inom våra svenska gudstjänst-rum, ljuda ännu och uppleva en renässans nu.

Men det är oundgängligare att erinra om att det kyrkonusikaliska arbetet måste, om det eljest skall bliva bestående och bära frukt, hava sin fasta förankring i Guds, i Kristi ord, i de Heliga skrifterna. För reformationens män var denna förankring icke blott ett argument i den teologiska diskussionen utan utgångspunkten och kraftkällan. I Västerås 1527 begärde rådet och adeln att »rena Guds ord må bliva predikat allestädes efter Guds befallning och icke ovissa järtecken, människodikt och fabler, som här till dags mycket skett är. »Denna teoretiskt av alla såsom riktig och tillbörlig erkända begäran behöver dess värre alltid och allestädes resas och borde resas av alla stånd. Och dess krav må resas mot en och var, som fyller en eller annan funktion i Guds hus. Det må

resas i fråga om liturgien såväl som i fråga om prästens predikan, församlingens sånger, körens hymner och organistens musik.

Må den stundande kyrkosångshögtiden i Västerås få levandegöra kyrkomusikens stora ideal och uppgift för alla dem som där samlas, Guds församling i Sverige till gagn.

Arthur Adell.

Hava Wiborg och Nyland utgjort en tidig härd för reformationen?

Till frågan om de lokala stiftstraditionerna.

Som känt omfattade Åbo stift vid medeltidens slut hela Finland, och detta utgjorde ett kulthistoriskt relativt enhetligt område, behärskat av dominikanerordens liturgiska och kalendariska traditioner med endast lokala avvikelser. Den centrala kyrkliga makten låg i händerna på biskopen i Åbo. Stiftets avskilda geografiska läge och befolkningens övervägande finska nationalitet förlänade detsamma en särställning i förhållande till rikets övriga stift, vilket var särskilt ägnat att uppamma en självständighet i den andliga strukturen. Detta är också ägnat att åt dess lokala kulthistoria anknyta en särskild uppmärksamhet.

Reformationen i Finland begynte såsom en rent andlig rörelse¹⁾. De viktigaste dragen av dess förlopp ha beskrivits av biskop Paul Juusten i hans *Chronicon episcoporum*. Angående reformationens första införande i vårt land har han i densamma uppgivit: »Venit autem ex illo Wittenbergensium coetu primus in Finlandiam M. Petrus Särkilax, qui in Scholis et Ecclesia Aboënsi de hac doctrinae Ewangelicae Repurgatione ex idolomania papistica fideliter docuit, et constanter admonuit²⁾. Man anser att Petrus Särkilax börjat sin offentliga förkunnelse av de nya idéerna under loppet av år 1523. Han hade studerat åtminstone 1516 i Rostock och 1517 i Löwen (okänt är om han studerat i Wittenberg). Den senare uppgiften är däri märklig, att Erasmus Rotterdamus just då återvände till sitt hemlands universitet³⁾ kringsvärdad av många beundrare, sedan han nysst utgivit det grekiska Nya Testamentet. Vi nämna detta, emedan det, såsom vi längre fram skola se, kan hava ägt betydelse för det reformistiska särdraget i Åbo kretsens tidigaste lutherska reforma-

¹⁾ J. Gummerus. Finland och Örebro möte (Teol. Tidskr. 1929).

²⁾ H. G. Porthan, *Opera Selecta* I, p. 597.

³⁾ O. Wieselgren, Erasmus Rotterdamus (Sv. Tidskr. 1929 p. 435).

tion. Dock, vi skola icke nu stanna vid den lutherska reformationens genomförande i Åbo, utan vi skola söka framleta, vad man skall kunna sluta sig till angående reformationens första förlopp i Wiborg.

Wiborgs stad utgjorde i slutet av medeltiden en betydande kulturhård, vars inflytande sträckte sig över hela östra Finland och åtminstone östra Nyland. Redan på 1300-talet hade man hyst drömmar om att en gång få en egen biskop i Wiborg. Professor J. W. Ruuth omtalar ett testamente av år 1362 av en slottsherre tillhörande Bjelke släkten, vilket tagit sikte på en sådan möjlighet ¹⁾. Vid denna tid synes frågan ha varit aktuell att döma av andra exempel, som jämväl doktor Simolin funnit. Med åren byggdes där tvenne kloster, dominikaner- och fransiskaner, samt bildades utom Stads- och landsförsamlingen även en Slotts församling samt Maria Magdalena-kapellet med talrikt prästerskap, prebenden och altaren för speciella mässor. Härigenom, samt genom sin goda Stadsskola, utgjorde Wiborg en betydande katolsk utpost mot öster och ett andligt centrum som samlade studerande från Karelen, Savolax och Nyland. Enligt J. W. Ruuth torde elever från Wiborgs Stadsskola hava ägt möjlighet att direkte inträda vid utländska högskolor ²⁾. Uppkomsten av Wiborgs stift år 1554 var alltså på många sätt förberedd. Dess skola synes också vid slutet av 1500-talet hava fått en ställning lik en katedralskolas ³⁾. Vi annotera detta utan att närmare ingå på det omstridda problemet.

I staden fanns vid början av 1500-talet ett talrikt tyskt borgerskap, som inflyttat från Reval och andra Nordeuropeiska handelsstäder. Vid sidan av de tyska borgarna i Wiborg fanns svenskpråkiga borgare samt delvis svensk besättning och hovpersonal på slottet. Den övriga delen av befolkningen var självfallet finsk med även finskt inslag i borgerskapet. Livliga handelsförbindelser upprätthöllos med Reval, Riga, Livland, Dorpat, Danzig och Lübeck m. m. Främst bör dock ställas förbindelserna med *Reval*. — Det kunde t. o. m. hända att handelstvister i Wiborg avgjordes av rådet i Reval. Man känner fall då personer i Wiborg reste till Reval för att erhålla bot för sjukdom ⁴⁾. I Reval funnos också bland borgare sådana, som inflyttat från Wiborg ⁵⁾.

Såsom av säkra bevis framgår, existerade det livliga förbindelser även mellan Baltikum och landsbefolkningen vid Finska vikens norra kust från Wiborg ända till Ingå och Lojo samt Åbo. Under 1530- och 1540-talen givas upprepade exempel på att per-

¹⁾ J. W. Ruuth. Wiipurin kaupungin historia I, 1:sta uppl. p. 100. Akiander, Herdaminne I, 3. A. Simolin, Wiborgs Stifts historia p. 4. Leinberg, De finska klostrens historia p. 72 m. fl.

²⁾ J. W. Ruuth, a. a. 2:dra uppl. I p. 158.

³⁾ J. W. Ruuth, a. a. p. 307.

⁴⁾ A. a. p. 161.

⁵⁾ Hausen, Finl. medeltidsurkunder VIII, 445.

soner ifrån Nylands församlingar mottaga arv efter egna, som vistats i Reval¹⁾). På 1520—50-talen gjordes mycket för att motarbeta allmogens handelssjöfart på Reval, vilken ansågs för riket ofördelaktig. Gunvor Kerkkonen har i en artikel i Historisk Tidskrift (Finländsk) 1933 påvisat²⁾, i huru hög grad den nyländska allmogen var engagerad häri. Man sålde all sin fisk m. m. där samt köpte råg och andra förnödenheter i stället. Helsinge ägde formliga centra för denna handel. Alf Brenner gör t. o. m. gällande i en artikel i samma tidskrift, på tal om Ingå sockens allmoge under medeltiden, att denna hade bättre och livligare förbindelser till Reval med omnejd än till Abo. »Ingå var och förblev en del av Revals uppland norr om Finska viken», säger han³⁾. Samma uppfattning om sjöfartens livlighet — mutatis mutandis — hyser Aug. Ramsay om befolkningens i Esbo⁴⁾ och Paul Nyberg om allmogens i Sibbo, Allart ang. Borgå allmoges m. fl. Vidare är att observera att Reval ägde en svensk församling år 1561 och kanske redan år 1532⁵⁾. På 1600-talet fanns där t. o. m. tvenne sådana⁶⁾. Även må vi påminna om huru Pernå socken tillsammans med Borgå socken ställdes under Padis kloster i Estland år 1350, så att detta ägde patronatsrätt över dem. Padis kloster avträdde dock sin patronatsrätt år 1429 till Abo domkapitel⁷⁾. Denna förbindelse var främst av ekonomiskt slag, men det är möjligt och t. o. m. högst sannolikt att även kulturinflytelser härflöto härav. I denna påtalade handelssjöfart deltog även prästerna och storgodsägarna.

Vid granskning av de medeltida handskriftsfragmenten i Helsingfors Universitet, har doktor T. Haapanen observerat spår av att Wiborg och östra Finlands kyrkor erhållit mässböcker också på andra vägar än det av Abo dominerade Västra Finland⁸⁾. Dessa handskrifter, i vilka användes gotisk notskrift, anser han hava ägt tyskt ursprung förmedlat över Baltikum. Doktor A. Malinieni har även påvisat, att Ingå församling erhållit ett missale⁹⁾ över de baltiska provinserna. Detta är tydliga vittnesbörd om, att de ekonomiska förbindelserna med Baltikum även medfört bl. a. kyrkliga förbindelser mellan Wiborg-Nyland å ena sidan och Reval-Riga å den andra. Det är därför icke att undra på om rent

¹⁾ A. a. VIII, 16, 160, 174, 445—450, Hausen, Bidrag III d. p. 20, 23, 28, 34, 36, 39, 88 m. m. Jämfr. J. W. Ruuth a. p. 57.

²⁾ G. Kerkkonen, Några drag ur förhistorien till H:fors stads grundläggning. H. T. 1933 p. 157—184.

³⁾ Alf Brenner, Några synpunkter --- H. T. 1935 p. 7. W. Schmidt, Ingå kyrka p. 72.

⁴⁾ A. Ramsay, Esbo socken p. 119.

⁵⁾ J. M. Salenius, Wirolaisten käännytyksestä. Hist. arkist. XXXII p. 10.

⁶⁾ A. a. p. 11.

⁷⁾ A. Neovius, Om uppkomsten av Finlands äldsta regala gell (F. Kh. S. Protok. X p. 173).

⁸⁾ T. Haapanen, Verzeichnis der Mittelalterlichen I p. XXXII.

⁹⁾ A. Malinieni, »Ingå ecclesiae liber» (F. Kh. Samf. H. XXVIII p. 69.) Jämfr. W. Schmidt, Ingå kyrka (Svenskt kyrkoliv i Finland 1936 p. 69 f.).

lokala kultiska särdrag höllo på att bilda sig med Wiborg som centralhärd. När man söker den finländska reformationens rötter, bör denna gamla kyrkliga kulturväg icke förglömmas.

Redan åren 1517—22 predikades den nya läran i Reval¹⁾ och Reval och Dorpat hörde till de första orter, som hade antagit en evangelisk församlingsordning (Leising och Elbogen, två mindre städer nära Riga, antogo sådan redan år 1523). Den 17 juli 1524 beslöt den Revæiska lantdagen att med liv och gods försvara det heliga evangeliet²⁾. Vid lantdagen voro städerna Riga, Reval och Dorpat representerade. Därmed var reformationen att anse som införd i landet.

Johan Lange blev av rådet i Reval den 19 sept. 1524 vald till evangelisk pastor i staden. På dennes förslag antog rådet en ordning för kyrkan, enligt vilken gudstjänsten skulle försiggå på tyska, även med tysk sång (Antogs 19/5 1525). Senare, omkring år 1527, synes man hava gått in för att ordna förhållandena gemensamt med de andra städerna, och troligen under mönster och ledning från Riga³⁾.

När Anders Knöpken år 1521 kom till Riga, voro redan Luthers böcker lästa bland borgerskapet där. År 1522 anhåller rådet därstädes hos ärkebiskopen om reformation av kyrkan och anställande av evangeliska predikanter. När detta icke bifölls skred rådet själv till val av Knöpken såsom ärkedjäkne⁴⁾. Han skred då till reformering av kyrkoskicket med tillhjälp av sina evangeliska vänner bland prästerna. Den lutherska reformationen vann således snabbt fotfäste i Riga. På 1530-talet enades man, så synes det, om principen »wort gods rein und clar unvorfelscht»⁵⁾ såsom sin bekännelse. Riga fick detta år (1530) sin första tryckta lutherska gudstjänstordning genom den från Königsberg importerade Briessmans försorg. Därmed blev också den liturgiska traditionen i Königsberg (tryckt mässa 1525) och Riga samt troligen i de övriga Östersjö-provinserna bragt till en viss enhetlighet.

Ostpreussen blev tidigt lutherskt (åren 1523—25) och dess gudstjänstväsen var reglerat t. o. m. före Wittenbergs. I Westpreussen utbreddes luthersk tro omkring år 1522, t. ex. i städerna. År 1525 blev Danzig lutherskt, men konung Sigismund I av Polen kvävde påföljande år reformationen i blodig strid. Dock levde reformationens idéer kvar under ytan. Stralsund och Stettin blevo lutherska vid samma tid. I Lübeck segrade reformationen efter mycket motstånd först åren 1529—31. Hamburg hade gått före med evangelisk gudstjänstordning år 1527⁶⁾.

¹⁾ J. M. Salenius, Virolaisten käännytyksestä (Hist. Arkist. XXXII, 10).

²⁾ H. Kjellin, Reformationen i Estland och den kyrkliga konsten. Kyrkohistorisk årsskrift 1932 p. 286.

³⁾ Sehling, E., Die Evangelischen Kirchenordnungen, Leipzig 1913 V p. 38 f.

⁴⁾ Herzog-Hauck, Realencyklopedie 10, 598 (1:sta uppl.).

⁵⁾ Sehling, E., Die evangelischen Kirchenordnungen V, 7.

⁶⁾ K. B. Westman, Reformationens genombrottsår i Sverige p. 44.

Vi ha emellertid här icke främst att taga hänsyn till detta införande av luthersk predikan och lutherskt kyrkoskick. Det förekom ännu mera uppseendeväckande händelser i Östersjö-provinserna, vilka voro ägnade att på ryktets vingar spridas vida. Vi avse den häftiga bildstorm, som började i Riga den 10 mars 1524, varvid många till katolskt kyrkoliv hörande föremål — särskilt helgonbilder — på ett beklagligt sätt förstördes i kyrkorna. Franciskanermunkar och katolska präster fördrevos och en Domkyrkans högaltare tillhörig Maria-bild släpades i ett rep kring halset till Dünafloden för att undergå »häxprovet»¹⁾).

I Reval utbröt bildstormen den 14 sept. 1524 och förlöpte ungefär efter samma mönster. Dominikanerklostret förvandlades till sjukhus och kyrkan gavs åt esterna.

I Dorpat utbröt likaså en våldsamt bildstorm den 7 januari 1525 i samband med biskopens försök att fångsla Melchior Hoffman. Det förekom t. o. m. att franciskanernunnor släpades vid håret ur sina celler. På samma sätt gick den häftiga reformationen vidare över andra, mindre städer i trakten däromkring²⁾). Den radikala protestantismen blev dock genast övervunnen.

Man har orsak att tänka sig, att rykten om dessa händelser spredos vida omkring, och att de snart voro kända över hela det södra Finland från Wiborg till Åbo. Därför bör det vara klart, att Peder Särkilax med sin predikan måste hava vunnit stort uppseende. Ja, det finnes skäl, som tala för, att Wiborg och Nyland just på grund av de nyss nämnda förbindelserna tidigare blivit mottagliga för den lutherska förkunnelsen än det övriga Finland — Åbo undantaget.

Reformationens idéer kommo tydligen till Finland även andra vägar än genom Peder Särkilax predikningar i Åbo och spridningen av Olavus Petri böcker. Med de livliga kommunikationer, som rådde mellan Finland och städerna söder om Finska viken och Östersjön, hade naturligtvis rykten om den nya tron nått vårt land. Det var då närmast borgerskapet och sjöfolket, som kom i beröring härmed, särskilt det tyska borgerskapet i Wiborg och Åbo samt kustborna i Nyland. Dessa vägar sökte sig sedan kunskapen om reformationen vidare. Men det var icke blott rykten. Handlande och skeppare medförde även tryckta tyska böcker. Man vet t. ex. att Mikael Agricola år 1531 köpt en bok — sannolikt i Åbo — vilken utkommit i Tyskland året förut³⁾). Så snabbt var alltså kulturutbytet genom bokförmedlare redan då. T. o. m. vederdöparen Thomas Münzers produktion har varit känd i Finland.

Det är karakteristiskt, att de flesta bland Finlands reformatorer härstammade från Östra Nyland eller Wiborg. Agricola var från Pernå och hade gått i skola i Wiborg, innan han kom som

¹⁾ Kjellin, H., Reformationen i Estland p. 287.

²⁾ A. a. p. 289 ff.

³⁾ Carlsson, A., Rester av Mikael Agricolas boksamling (Studier tillägnade I Collijn p. 337).

vuxen till Åbo. Paul Juusten var hemma från Wiborg. Laurentius Canuti, vilken var den första, som höll svensk luthersk mäsas i Finland, var hemma från Sarflax i Pernå¹). Bröderna Teitt, vilka vistades samtidigt med Agricola i Wittenberg, voro antagligen hemma från Pernå. Likaså vistades i Wittenberg Simon Henrici Wiburgensis, som sedan även till sin tidigt inträffade död befrämjade reformationen. Magister Ericus Herkepä, som studerade i Rostock och Wittenberg och senare blev skolrektor i Åbo samt till sist biskop i Wiborg, var född i Härkäpää by i Pernå²). Det är anmärkningsvärt att just Pernå socken på detta sätt blev en härd för reformationen.

En man vid namn Bertill uppgives av Akiander såsom kyrkoherde i Pernå åren 1510—1537. Han var tydligen en icke obetydlig man³) i det att han år 1513 sändes till Ryssland⁴) tillsammans med en delegation för att ratifiera den år 1510 slutna freden (Akiander, Herdam. II 139). I Riksregistraturet för 1537 står antecknat: »För Eskill Bertillsson ath han må beholle Perno Prestagieldh effter sin faders död» (Arw. Handl. VI n:o 103). Denna anteckning är icke blott däri märklig, att konungen ingriper i ett gäll, som varit regalt, men då borde hava lytt under domkapitlet, utan fastmer däri, att kyrkoherden i den församling, var-est Agricola och andra av dennes vänner vuxit upp, redan år 1537 hade en son, som blivit präst! Detta var i och för sig icke så ovanligt i det medeltida Finland, men ådrager saken i detta fall ett särskilt intresse. Det är dock självklart att en man i »Herr Bertils» ställning begärligt hade tillägnat sig åtminstone den nya läran om rätt för präster att vara gifta.

Det var ju vid denna tid (1537) konung Gustav självrådigt ingrep på många sätt med tjänsteutnämningar för befrämjande av den nya tron⁵). Men man må ock beakta, att män av oäkta börd enligt kanonisk lag icke fingo bliva präster och att prästers oäkta söner då ännu icke alls stodo högt i kurs hos konungen. Ännu år 1545 kallar han dem »horeklepper». Sonen Eskill Bertillsson måste alltså även han vara en av den lutherska trons män och fadern Bertills äktenskap på något sätt i god tid legaliserat. Dessa slutsatser kan man desto hellre draga, som Mikael Agricola år 1537 endast var en studerande vid Wittenbergs universitet och omöjligt hade kunnat influera konungens beslut. Blev Bertill tidigt en anhängare av de nya idéerna?

Obevisat förblir dock om de gamla förbindelserna med Estland

¹) H. G. Porthan, Opera Selecta I p. 616.

²) Leinberg, Det odelade Åbo stifts Herdam. p. 89.

³) Den 24 okt. 1504 inskrevs vid universitetet i Rostock en studerande: Bartholdus Erici de Vinlandia. Männe samme som Bertill i Pernå? K. G. Leinberg, Finske studerande vid utrikes universitet (Sv. litt. Förh. 10) s. 24. Hist. Arkiv. XIII s. 107.

⁴) Hausen, Finl. medelt. urk. VII, 230.

⁵) Jämf. Hj. Holmquist, Om tillsättningen av gäll i Sverige ([Svensk] Historisk Tidskr. 1933).

via Padis kloster på något sätt hade spelat in för Pernå sockens ställning i allmänhet till den lutherska tron. Det synes särskilt ha varit bland godsägarklassen därstädes, som reformationen vann insteg. Denna är dock tillika att anse såsom delvis opinionsbildande också bland allmogen.

Vid början av 1530-talet förde Gustav Wasas svåger Hertig Johan av Hoiija hov på slottet i Wiborg. Han synes dock i någon mån varit ett reaktionens stöd mot det nyvaknande lutherska intresset. Först sedan hertigen fallit tystnade slutligt de katolska mässorna¹⁾, men hade han dock redan ekonomiskt utnyttjat den nya situationen efter Vesterås riksdag. Dock hade redan 1529 staden fått sin första evangeliska kyrkoherde (enligt annan tradition andra²⁾) i Peder Soroi. Man vet att redan på hertigens tid av klostren tagits diverse mässkläder till Slottskapellets behov. Man vet icke när stadens tvenne kloster, ett franciskaner- och ett dominikanerkloster, blevo avfolkade. Redan 1540 togs dominikanernas konventstuga som virke för befästningsarbeten³⁾ och åtminstone år 1541 voro klostren helt övergivna. En munkebroder Anders Lang slog sig vid denna tid på affärer och blev borgare i staden⁴⁾. Man kan längre in på 1530-talet räkna med helt genomförd luthersk reformation i Wiborg. Ett synnerligen typiskt tecken härpå är ock det, att perioden efter 1535 (enligt J. W. Ruuth) blev en nydaningens tid i det *nationellas* tecken. Den stora finska massan av stadsbefolkningen lyckas börja göra sig gällande i stadens råd, i det att finska namn börja uppträda bland de förut mest tyska borgarnamnen.

Man kan icke värja sig för den tanken, att Wiborg redan tidigt, åtminstone under senare hälften av 1520-talet, ägt en luthersk hörd, sannolikt i dess skola? Alla dessa ynglingar, som kommo från den östliga kulturkretsen, ha tydligen gått i skola där.

Som skolrektor i Wiborg fungerade under den tid Agricola och Juusten gingo där i skola, Johannes Erasmi, om vilken Juusten fällt omdömet: »vir diligens et fidelis in instituendo coetu Scholastico». Från detta ämbete blev han senare kallad till cancellarius eller sekreterare hos biskop Martin Skytte i Åbo. Joh. Erasmi skall ock hava medverkat därtill att Mikael Agricola överflyttade till Åbo skola. Man kan ifrågasätta om icke just Joh. Erasmi fört denne och möjligen Paul Juusten till deras första möte med den lutherska reformationen? Hans efterträdare vid Wiborgs skola, Clemens, till börden dansk, uppges ha varit den »siste katolske skolemestaren» i Wiborg. Han flyttade 1534 till Reval. Han var humanist — den förste i Wiborgs skola — enligt uppgift⁵⁾ av Paul

¹⁾ J. W. Ruuth, Wiborgs stads historia, H:fors 1906 p. 231.

²⁾ J. W. Ruuth a. a. p. 232. Akiander, Herdaminne II p. 402, M. Alopæus, Borgå gymnasii hist. p.

³⁾ J. W. Ruuth, Wiipurin kaup. hist. I (andra uppl.) p. 180.

⁴⁾ J. W. Ruuth a. a. p. 231.

⁵⁾ H. G. Porthan, Opera Selecta I p. 704.

Juusten. Som sådan stod han helt visst icke främmande för »reformismen». När Alopaeus och Akiander uppgiva Johannes Laesthius, vilken kom till Wiborg år 1534, som den »förste evangeliske skolmästaren» därstädes, så behöver detta dock icke hindra oss från att antaga att någon tidigare lärare i skolan stått reformationens idéer nära, t. ex. som Erasmisk-reformist.

I Wiborg upprätthölls luthersk gudstjänst med säkerhet av Petrus Soroi. Denne skall redan tidigt (1524?) ha blivit sänd till W. för att »reformera skoleväsendet», men förekommer som pastor i Wiborg år 1529¹⁾ (enligt uppgift av M. Alopaeus i »Borgå gymnasii historia» p. 12 och av Akiander, Herdam. II, 402). Denne erhöll kollationsbrev 7/8 1536 å Wiborgs pastorat, vilket tydligt bevisar, att han var lutherskt sinnad²⁾. Han nämnes sedan som prost i Wiborgs läns prosteri 1552—55. Om det vore riktigt, att Petrus Soroi redan år 1524 blev fäst vid *skolan* därstädes, så hade vi så mycket tydligare belägg på, att denna ort verkligen kunnat gå i spetsen för luthersk förkunnelse i den ostliga hälften av Åbo stift. Men denna uppgift är som sagt icke säker, ej heller t. v. kontrollerbar.

Wiborgs-lektorn Johannes Casparides Rachlitzius utgav 1631 i Riga en versifierad historik över Wiborgs församling och skola med titeln: »Laus & Series Venerandorum & Ecclesiae & scholae Antistitum, qui Wiburgi post repurgatam Evangelii lampada docuere — — —». Han nämner som rektorer därstädes: Johan Laesthius och Theobaldus Sigfridi. På tal om kyrkoherden Petrus Soroi säger Rachlitzius, att denne varit i ordningen den andre evangeliske läraren (»doctor») i Viborg och att den förstes namn är okänt. R. skriver: »— — — Doctores Evangelii praelustre Wiburgum³⁾ Quot numeret serie connumerabo brevis. *Petrus Soroi* sincere dogma Secundus disseruit, primi nomina testa latent. Secula ter quinque ut post incunabula Christi Stant cum Sex annis lustraque bina decem». Denna dunkla utsaga, som t. o. m. talar om år 1526, tydligen som året för Soroi's ankomst dit, synes åtminstone icke motsäga vår uppfattning om Wiborg såsom en tidig luthersk härd i Finland. Rachlitzius säger sig icke veta, vem den första var, som förkunnat lutherdom, men kunde man kanske i detta sammanhang våga inskjuta just Johannes Erasmi, vilken icke omtalas av honom? — Viborgs inflytande synes hava sträckt sig långt inåt Nyland, åtminstone utöver Pernå.

Det redan sagda bör icke anses stå i strid med Juustens tydliga uppgift om att Peder Särkilax var den *förste*, som hämtade de lutherska idéerna till Finland. Om denne begynte predika omkring 1523, så synes samma slags predikan hava börjat ljuda först ett par tre år senare i Wiborg.

¹⁾ Jämf. A. Simolin, Wiborgs stifts historia p. 15.

²⁾ Jämf. Hj. Holmquist a. a.

³⁾ Alopaeus (Laesthius skrives ock Laeisthius), a. p. 12.

Åbo stad stod ju ock i alldeles särskilt livlig förbindelse med hamnstäderna söderut, särskilt Reval. Såsom den lutherska tron kom till Stockholm medelst sjöfarande och handelsmän redan innan Olavus Petri flyttade dit, så ha säkert lutherska idéer åtminstone delvis tidigt inträngt också i Finland. Att de första lutherska prästerna voro från Åbo-Pernå-Viborg får alltså härigenom sin särskilda belysning.

I en annan ställning var t. ex. den österbottniska kustbefolkningen. Den bedrev sin handelssjöfart i mindre skala längs kusten och nedåt till Stockholm eller Åbo. Man kan därför förutsätta, att dess beröring med reformationens idéer skedde i någon mån senare än Nylands. Det är också karakteristiskt, att när konung Gustav åren 1536—38 besatte många pastorat med evangeliskt sinnade präster, Pedersöre var det ena — och enda säkra — av de två kända fall i Finland, där präst fick vika för att giva plats åt ny.

Det finnes inga uppgifter om att mässan skulle hava förändrats av Peder Särkilax, vare sig översatts eller reviderats. Skulle denne hava översatt mässan till finska eller svenska, så finnes därav helt visst några spår i litteratur eller urkunder. Däremot voro ändringar och tillägg i mässans mest katolska avdelning, canon missae, enligt muntlig uppgift av domk. vicepast. A. Adell i Lund, icke så ovanliga redan under medeltiden, varför en rensning av detta parti på Särkilax initiativ icke bör hava väckt så särdeles stor uppmärksamhet. F. ö. finnes av Theiner en uppgift i ett påvebrev av år 1526 om, att »den heliga mässans bruk antingen alldeles förändrades eller helt och hållet försumrades»¹⁾ i riket. Peder Särkilax avled som känt senast år 1529. I de urkunder jag för annat ändamål undersökt finnes med handstil från förra hälften av 1500-talet, i några exemplar av Missale Aboënsé, latinska kompletteringar till texten, vilka tydligt utvisa att missagliga partier i canon missae förändrats eller att t. ex. böner ersatts av andra. Utan att denna gång närmare ingå på beskrivning av dessa urkunder, som främst härstamma från Egentliga Finland — ett exemplar från Kangasala —, torde man kunna helt kort påstå, att dessa bära tydligt vittne om den reformistiska riktning, som varit förhärskande inom lutherska kretsar i och omkring Åbo ända in på 1530-talet. Konsekrationsorden, som i katolsk tid frammumlades, hava här på lutherskt vis försetts med melodi, ehuru orden ännu icke helt rensats från påminnelser om transsubstantiationsläran. Bönerna åter hade rensats från den grövsta Maria- och Helgonåkallan samt ersatts med sådana, som i stället riktats till Kristus, ett drag som väl överensstämmer med reformismen. Medan mässan i Stockholm i slutet av 1520-talet försvenskades och nere i Baltikum redan i början av 1520-talet översattes till tyska dröjer Åbo, och står kvar vid latinsk mässa åtminstone intill år 1531.

¹⁾ O. Qvensel, Bidrag till svenska liturgiens hist. II, 23.

Då utkom nämligen den första tryckta svenska mässan. Till samma år har man ibland förlagt Laurentius Canuti uppträdande i Abo, varom Paul Juusten i sin krönika säger: »Svecicam missam in Ecclesia Aboënsi primus celebravit D. Laurentius Canuti, Sacristanus, natus in Sarflax». Framstående inhemska forskare hava t. o. m. förlagt detta så långt fram som till år 1534, så Gummerus och Rågbergh m. fl.

Enligt Holmquist (Sv. kyrkans hist. III, 1 p. 92) skulle Eric Svensson, som åren 1523—27 innehade biskopsämbetet i Abo, ehuru icke därtill vigd, hava varit erasmisk reformist. I januari 1528 inviges den något timide, men religiöst innerlige Martin Skytte till biskop i Abo. Denne är mera deciderat för reformationen — ehuru försiktig i sina åtgärder. Snart antager han som sekreterare eller cancellarius redan nämnde Johannes Erasmi från Wiborgs skola. Jag har icke lyckats påträffa någon uppgift om tidpunkten härför. Härmed har Åbokapitlet vunnit kontakt med den Wiborgska skolkretsen. Man menar — såsom vi redan nämnt — att Agricola följt med denne Johannes Erasmi från Wiborgs till Abo skola. Även Paul Juusten skall hava varit Johannes Erasmi elev i Wiborg. Då Juusten är född omkr. 1515—16 kan Erasmi förflyttning föga hava skett förr än tidigast 1530 — men sannolikt senare — då även Mikael Agricola hade varit omkring 18 å 20 år¹). Vi skola ännu härtill annotera, att Laurentius Canuti, enligt den läsart, som Porthan givit företrädet åt i för honom kända handskrifter av *Chronicon episcoporum*, var hemma från Sarflax gård i Pernå, där han skulle hava hört som son till en av ätten Creutz stamfäder²). Den andra av Porthan observerade läsarten Sawlax, låter Laurentius härstamma från S:t Michels församling, som också hörde till den Wiborgska kulturkretsen.

Man synes därför hava ett visst berättigande att framkasta hypotesen, att den reformistiska riktningen i Abo får sitt genombrott till mera lutherskt radikal genom inflyttningen av lärare och elever från Wiborg. Dock böra vi reservera oss så tillvida, att reformationens allmänna utveckling i Sverige även ger vid handen, att reformationens idéer på 1530-talet vunno mera i utbredning och djup.

Det finnes ytterligare en omständighet, som ger stöd för vår hypotes om, att Nyland skulle hava tidigt tillägnat sig den lutherska reformationen. Den 5/10 1535 levererar slottsfogden i Wiborg på kunglig befallning diverse dyrbarheter till staten³). Han framlämnar härvid diverse söndriga föremål samt därtill bl. a. från Pyttis kyrka ett »sancte Anna belethe», från Pernå kyrka, »ett sancte larens belethe ett sancte Michils belethe ett sancte

¹) J. Gummerus, Mikael Agricola p. 14 f.

²) Hipping, Pernå socken p. 220. Uppgiften står icke i strid med J. Ramsay. Frälsesläkter i Finland I p. 74.

) Leinberg, Handlingar I, 1.

Erichs belethe» och från Borgå »ett Vrsula huffud med Crono ett worfru belethe mz Crono». Huru kan han våga röra bilder av medeltidens populäraste helgon, och dyrbara bilder? Har konungen givit detaljerad befallning om *vad* han skulle taga? Varför finnes icke andra liknande uppgifter från samma tid och från andra församlingar i Finland? Vid nämnda tidpunkt var konung Gustav oerhört försiktig i avseende å införande av svensk luthersk mäs-sa. Han har omöjligt vågat giva en sådan befallning att röra helgonbilderna. Nej Nils Grabbe har — på konungens befallning — inlevererat nattvardskalkar och kasserade föremål, bland vilka befinnas även helgonbilder. Det måste hava funnits särskilda förutsättningar för, att Nils Grabbe vågade företaga en så radikal handling. Man måste hava räknat med folkets liknöjdhet för helgonbildernas öde, d. v. s. att helgondyrkan i Nyland vid denna tid förlorat den stora massans tillgivenhet, eller åtminstone de ledandes inom församlingarna. Skada blott att vi måste stanna endast vid blotta antagandet, såsom så ofta i 1500-talets kyrkohistoria. Voro helgonbilderna måhända lagda »på skräphögen» då redan i Nyland? Hade där försiggått en »bildstorm»?

I detta sammanhang kunde ännu en intressant omständighet påtalas. Ett par lutherska mässhandskrifter i Finland från slutet av 1530-talet innehålla bl. a. Fader vår på svenska och finska med *doxologi* i slutet. Denna förekom varken i Vulgata eller i den romerska liturgin, icke i tyska lutherska¹⁾ eller i svenska mässor på 1500-talet. Däremot inkom den genom Erasmus grekiska Nya Testamentet i dess lutherska översättningar och i Agricolas katekesfragment. Men huru har man kommit sig att införa doxologin i mässans Fader vår i Finland? I den ryska liturgin förekom densamma på grekiska. Wiborg hade livliga förbindelser med Ryssland. Man kunde tala ryska där²⁾ och prästerskapet hade redan under medeltiden haft i speciellt uppdrag att bekämpa den grekisk-ortodoxa villoläran³⁾. Har doxologin kommit in i mässan genom Wiborgs ryska förbindelser eller snarare genom Agricolas katekes (A. B. C.-bok?)?

Om man av det ovan sagda vågar draga några slutsatser, skulle vi sammanfatta detta så: Wiborgs skola eller församling har omkring 1526—30 ägt en hård för lutherska idéer. Lutherska inflytelser hava gjort sig gällande åtminstone bland Nylands godsägarklass och bland dess prästerskap på ett tidigt stadium. Bakom allt detta kunna vi skönja baltiska inflytelser, vilka också varit förnimbara i Åbo, men vilka synes hava fått tydligare luthersk prägel därstädes först genom växande inflytelser dels från Wiborg, dels från Sverige. I varje fall har dock Finlands äldsta hård för de nya idéerna funnits i Åbo, ehuru den sannolikt tidigare var reformistiskt försiktig.

Olav D. Schalin.

¹⁾ Rietschel Liturgik I.

²⁾ Münster, Seb., Cosmographia VI p. 846 (Basel 1552).

³⁾ J. W. Ruuth, a. a. (2:ra uppl.) p. 156.

Gotisk resning i svenska orglar.

Den foreliggende Afhandling, (forsvaret for filosofisk Doktorgrad ved Stockholms Högskolas humanistiska Fakultet) er symptomatisk for vor Tids Indstilling overfor Orgelet.

Allerede i Aarhundredets Begyndelse lød Varselsraab imod Udviklingen indenfor Orgelbygningen, der mere og mere prægedes af en overhaandtagende Mekanisering og klangligt ændrede Orgelet fra at være et i sig selv hvilende, paa Tradition beroende Instrument, — saaledes som f. Eks. Strygeinstrumenterne til enhver Tid har været det, — til at blive et Instrument, der — ganske vist ofte med stort Held — imiterede andre Instrumenters, ja det samlede Orkesters Klang.

Varselsraabene kom fra Albert Schweitzer, men blev ikke hørte. Først den efter 1914—18 ændrede aandelige Indstilling med dens udprægede Sans for det oprindelige gav Sangbund for disse. Hans Henny Jahns saakaldte »Opdagelse» af det c. 250 Aar gamle Orgel i Hamburgs Sct. Jacobi gav i særlig Grad Stødet til en Besindelse overfor Orgelet som en i sig selv hvilende Klangskaber. I dennes Kølvand fulgte den saakaldte »Orgelbevægelse», hvis Formaal kunde samles i Bestræbelsen for at give Orgelet sine oprindelige Forudsætninger tilbage, først og fremmest denne: *Orgelet er kirkelig bestemt, — er et kristeligt Kultusinstrument.* Den foreliggende Afhandling er et yderst grundigt, historisk-videnskabeligt og orgelteknisk begrundet Fremstød for denne Tanke.

Vi staar her overfor den første Bog paa nordisk Sprog, udsprunget af Nutidens Tanker om Orgelet, hvorfor det er naturligt, at den bringer en Indførelse i, hvad et Orgel er; dets Bestanddele og Funktioner beskrives saa anskueligt, at enhver Lægmand vil kunne forstaa det. Bogens Emne er afgrænset til Tiden før Orgelet tog de moderne tekniske Hjælpemidler i sin Tjeneste, hvorfor det Orgel, Bogen stiller Læseren overfor, er det rent mekaniske Orgel, med de primitive og dermed let forstaaelige Funktioner.

Nu er Bogen ingenlunde en upersonlig »Oversættelse» af »Orgelbevægelsen»s Tanker, men et selvstændigt kunsthistorisk-videnskabeligt Arbejde, som redogør for, hvad der endnu findes og kan spores af Sveriges Bestand af Orgeler i Middelalderens senere Aarhundreder, og belyser dem udfra samtidige Orgeler paa Kontinentet.

»Gotisk» er Bogens Nøgleord.

Uhyre grundigt gaar Forfatteren til Værks, idet han begynder

Bertil Wester: »Gotisk Resning i Svenska Orglar». 321 Sidor med talrika Illustrationer och Planscher. »Generalstabens Litografiska Anstalts Förlag» i Distribution.

med Orgelets Klanglegeme, Piben, der tydes som en Søjle, Kirkens klingende Pille overfor de tavse Piller af Sten. Dette gennemføres til yderste Konsekvens, idet Pibens Labium tydes som Murpillens Kapitæl, saa at Piben betragtes som en omvendt Pille eller Søjle. Og ligesom Kapitælet slutter Kontakten mellem det bærende, — Pillen —, og det *baarne*, Hvælvningen —, saaledes slutter Pibens Labium Kontakten mellem det bærende i Pibens Klangfunktion, nemlig Spilleluften, der kommer fra Pibefoden, brydes mod Labiet og sætter det *baarne* i Pibens Klangfunktion, nemlig Luftsøjlen, der altid findes i Piben, i Vibration. Men endnu videre fører Forfatteren sin Tydning. Det paavises, at Labiets Form fra oprindeligt at have haft skarpe Kanter, — altsaa som om det var paasat Piben —, omformes til at vokse diskret ud af Pibefoden og forsvinde diskret op i Pibekroppen, — uden Kanter. Dette tydes som Analogi til Kapitælets gradvise Forsvinden i den senere Gotik, saaledes at det bærende, — Pillen —, gaar umiddelbart over i det *baarne*, — Hvælvningen. Dette maa kaldes en yderst interessant og aandfuld Tydning af Orgelpibens Gotik, maaske noget mytisk, ja sværmerisk, men i Pagt med Middelalderens af Mystik, Umiddelbarhed, ja Naivitet prægede Tankegang.

Men en stærkere Realitet ligger der unægtelig i Forfatterens Tydning af den gotiske Opstilling af Pibegrupperne i Orgelets Facade.

Som bekendt aftager Pibernes Længde gradvis fra den længste Pibe for den dybeste Tone til den korteste Pibe for den højeste Tone. En saadan progressiv Opstilling af Facadepiberne med den største til venstre, hvor Klaviaturets Tangent for den dybeste Tone findes, og den mindste til højre lige over Klaviaturets Tangent for højeste Tone, var den almindelige i de ældste Orgeler. Dette var en Panfløjte-Opstilling, Fig. 1 A, vel kendt fra Antikkens Orgel og de ældste Orgeler fra kristen Tid samt senere Tiders smaa transportable Orgeler, Portativer; de musicerende Engle paa Generalteret grupperer sig omkring et saadant Portativ. Men alt eftersom Klaviaturet fik større Omfang, — dette undvidedes efterhaanden fra c. 1½ Oktav til c. 4 Oktaver eller mere —, og alt eftersom Piberækkens største Pibe ikke mere var 2' eller 4' lang, men 8' eller 16' (med deraf følgende større Gennemsnitsmaal), og alt eftersom Orgel-Musiken fordrede større Spilleteknik og dermed smallere Tangenter i Klaviaturet, blev Opstillingen af Facadepiberne i Panfløjte-Form uigennemførlig. Opstillingen af Piberne i Grupper af længere og kortere begyndte da at trænge sig frem. Samvirkningen af Orgelpiber, opstillede i Grupper, skabte Orgelfacadens Gotik i al dens rige Nuancering.

Forfatteren søger nu i Middelalderorgelets tekniske og klanglige Funktioner en væsentlig Begrundelse af, at disse Grupper, i Enkeltheder og i Samvirkning blev gotiske, — og finder den! Vi tænker os almindeligt Orgelfacadens Form som frit arkitektonisk bestemt. Forfatteren gør opmærksom paa, at dette er urigtigt,

eller kun delvis rigtigt. De indre Funktioner i Orgelet har i højeste Grad været bestemmende for, ja bundet den arkitektoniske Udfoldelse; m. a. O.: Facadens arkitektoniske Opbygning afspejler Funktioner i Orgelets Indre.

Dette er en interessant Teori, idet den gør Middelalderorgelets Facade til den egentlig *funktionalistiske* Orgelfacade. Beviset for denne Teori maa naturligvis føres ud fra Orgelets indre Dele, dets »Hjerte og Nyrrer«, d. v. s. Vindlade og Traktur (Forbindelsen mellem Tangenten og dens Pibe). *Vindladen* er den rektangulært formede Kasse, paa hvilken Piberne er opstillede, og i hvilken Pibevinden opsamles under Piberne — i Vindmagasinet — og føres op til hver enkelt af disse gennem en Ventil for hver, der aabnes og lukkes fra den paagældende Tones Tangent i Klaviaturet. Fra hvert Tangent fører en Ledning (*Abstrakt*), — almindeligvis lodret i Vejret til *Velleværket*, som er et System af Tværstænger, — vandret over Klaviaturet —, hvis Opgave er at omsætte Abstraktens Træk i vandret Retning hen under Ventilen, der svarer til den paagældende Tangent; fra Punktet paa Vellen lige under Ventilen aabnes og lukkes denne ved en ny lodret Abstrakt. Det er klart, at Vellerne gør det muligt at fordele Ventilene for de enkelte Toner i ganske vilkaarlig Orden, uafhængig af Tangenternes Progression i Klaviaturet, saa at Piberne kan opstilles i vilkaarlig Rækkefølge paa Vindladen.

Nu kunde man imidlertid i Middelalderorgelet kun ganske delvis udnytte denne Frihed til at opstille Piberne vilkaarligt; en anden Faktor, nemlig Vindforholdene i selve Vindladen, griber ind og regulerer denne Frihed.

Man kunde ikke anbringe de store Piber i Række efter hinanden: C, Cis, D, Dis o. s. v., fordi to næsten ens store Piber, anbragte Side om Side, vilde forstyrre hinandens Intonation og Stemning ligesom det var risikabelt at have de største Ventiler samlede ved Siden af hinanden, saaledes at der paa et mindre Terræn af Vindladen forbrugtes uforholdsmæssig megen Vind.

Ej heller kunde man placere en lille Pibe ved Siden af en stor Pibe, fordi det rummer Fare for, at den lille Pibe kommer til at hviske, »hyle« naar Ventiler for den store Nabopibe aabnes.

Det senere Middelalderorgels Funktioner krævede, at man ikke opstillede Piberne i kromatisk Rækkefølge, ej heller først den største Pibe og derefter den mindste —, derefter den næststørste og saa den næstmindste o. s. v. Man fandt da en for Vindladens Vindforhold betryggende Mellemproportional, nemlig Opstillingen i Heltonetrin (diatonisk): paa den ene Halvdel af Vindladen C, D, E, Fis, Gis, B, c og paa anden Halvdel Cis, Dis, F, G; A; H; cis. Udgangspunktet for C og Cis-Rækkerne kunde være i Vindladens Midtpunkt — med en rigelig Afstand mellem Piberne for C og Cis, eventuelt Overskæring af Vindladen i to Dele — eller ved hver sin Ende af Vindladen.

Saaledes opstod, dikteret af Funktioner i Orgelets Indre, den

funktionalistiske primitive gotiske Pibefacade med et Toppunkt i Midten og faldende nedad til begge Sider, eller Toppunkter paa begge Sider, faldende nedad mod Midten Fig. 1 C; en saaledes anordnet Orgelfacade findes i Katedralen i Freiburg (Breisgau). Men ligeledes var det, takket være Velleværket, muligt at nuancere denne gotiske Pibefacade ved at udstykke de to diatoniske Piberækker i mindre Grupper og fordele disse mellem hinanden i dekorative Opstillinger. Vi faar da den rige Nuancering, som Fig 2 viser Eksempler paa.

I Gruppedelingen gik man etappevis frem, og derved opstod Facadetyper, der hver havde deres Tid. Den første Etape paa Vejen var en Opstilling af de mindre Piber i Panfløjte-Form som Midterparti og de større Piber i to Grupper, — en paa hver Side af Midterpartiet; det samlede Indtryk blev en Facade i Vingeform, Fig. 1 B. Dette var just ikke udpræget gotisk, men i høj Grad enkel og praktisk for Velleværkets Indretning; de indre Funktioner i Orgelet, d. v. s. Velleværkets, binder saaledes Facadens Udseende. Eksempel: Norrlandaorgelet, c. 1400, i »Historiska Museet», Stockholm. Ved en Omgruppering af Panfløjte-Afsnittet, saaledes at dettes største Piber kommer i Midten, opstaar den udprægede vingeformede Facade med en mellem Vingerne anbragt Piberække i Spidsgavl-Form Fig. 1. D. Eksempel: Sionorgelet i Schweiz, c. 1400, Fig. 3. Videre gik man ved at dele Panfløjte-Afsnittet i 3 Grupper i Spidsgavl-Form med dets største Piber i Midtergruppen og de mindre i Sidegrupperne. Eksempler: Orgelet i Totentanzkapelle i Lübecks St. Marienkirche, c. 1492, Fig. 4 og Frøjeslundaorgelet, c. 1500, Fig. 5. Denne Type synes den overvejende for det middelstore Orgel i Tiden omkring 1500. Hvor der hørte Rückpositiv til Orgelet, havde dettes Piber gerne den samme Gruppdeling som Hovedorgelets Piber. Vellemekanismens uhyre Omstillingsevne muliggjorde en yderst vidtgaaende Gruppdeling af Pibefacaden, — man træffer op til 7—8 Grupper, det almindelige var dog 5; man fik — saa at sige — Byggeklodser i Hænde, som kunde sammenstilles paa alle Maader. Bortset fra Vingeformen, der havde de største Piber i Yderfelterne, fulgte man dog strengt det gotiske Princip med de store Piber og dermed Facadens Toppunkt i Midterfeltet. Fig. 2; et næsten generelt Eksempel er det store Orgel i Lübecks St. Marienkirche. Fig. 6.

Overordentlig aandfuldt udvikler Forfatteren de dybere Motiver, for Orgelfacadens Gruppdeling som en Symbolik udfra Kirkebygningens og Kirkeinventarets Arkitektur. Det er tydeligt, at f. Eks. Sion-Orgelet, Fig. 3 er direkte inspireret af Alterskabet, Retablet; de dekorede Sidedøre lader ingen Tvivl herom. Og ligeledes genkender vi i Totentanz- og Frøjeslunda-Orgelernes tre Midterfelter Fig. 4 og 5 den almindelige Form for Retablets Midterparti. Videre ser vi i Facadeskemaerne Fig. 2 de tydelige Konturer af Gavlen fra 15 Aarh:s nordiske Hal-Kirke f. Eks. Vesteraas Domkirke med dens 5 Skibe. Forfatteren ser her ganske rigtigt: Kirken og

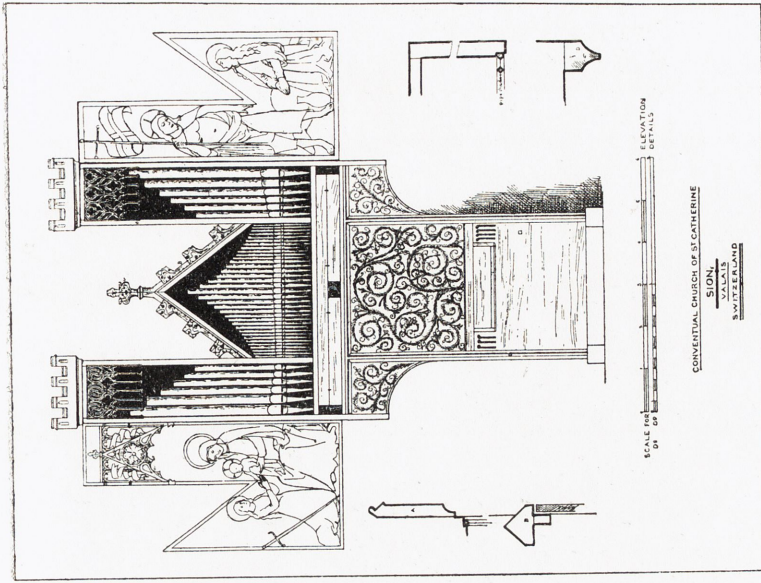

Fig. 3. Sion i Schweiz.
1300-talets shut.

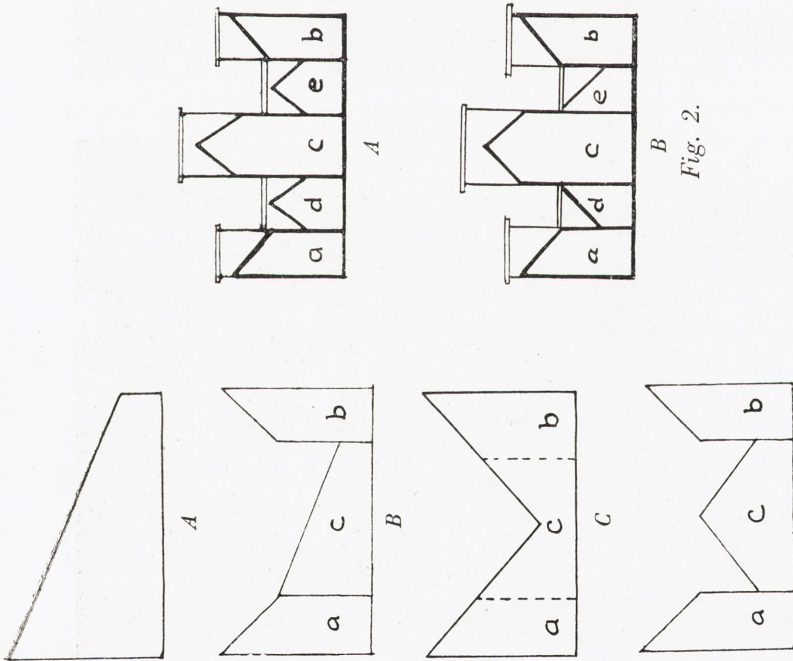

Fig. 1.

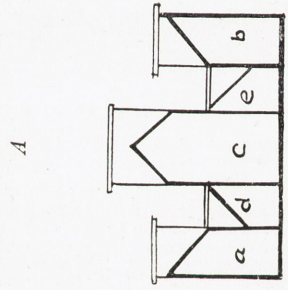
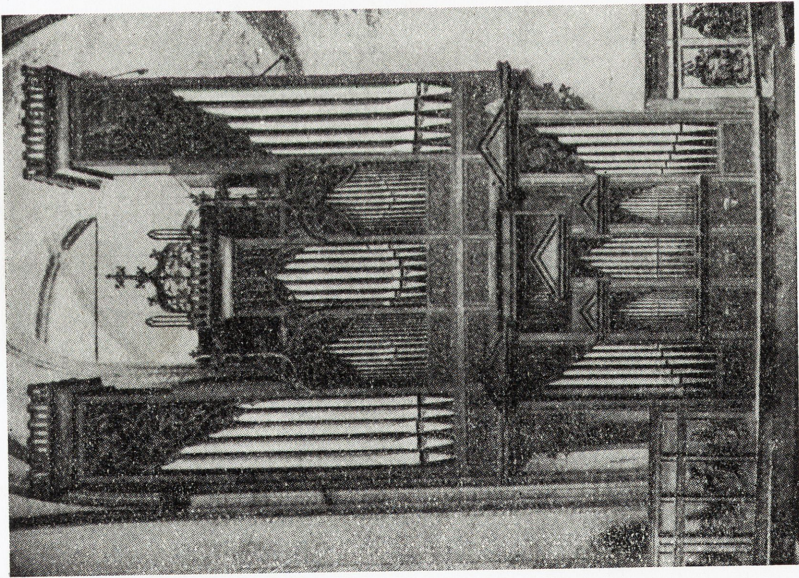
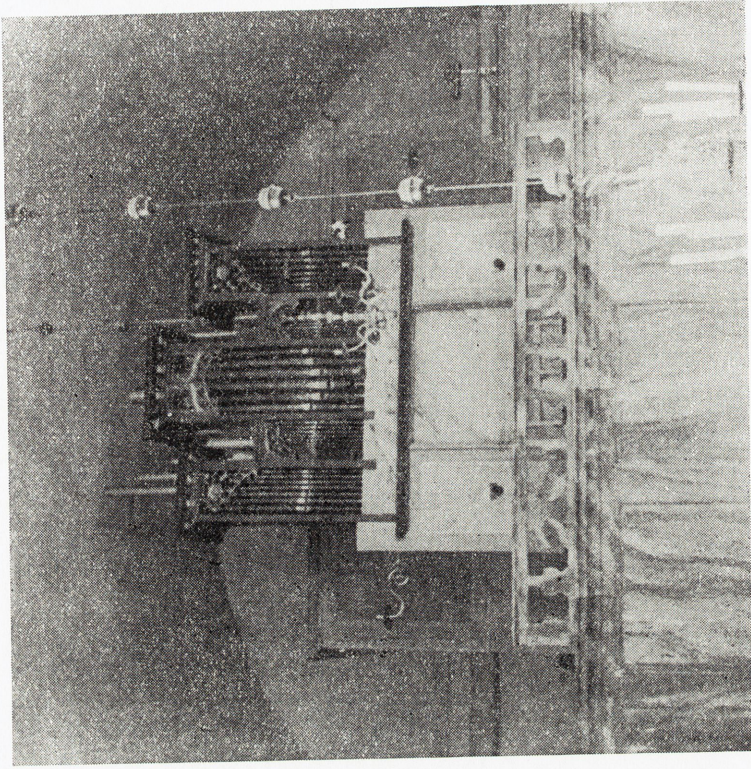

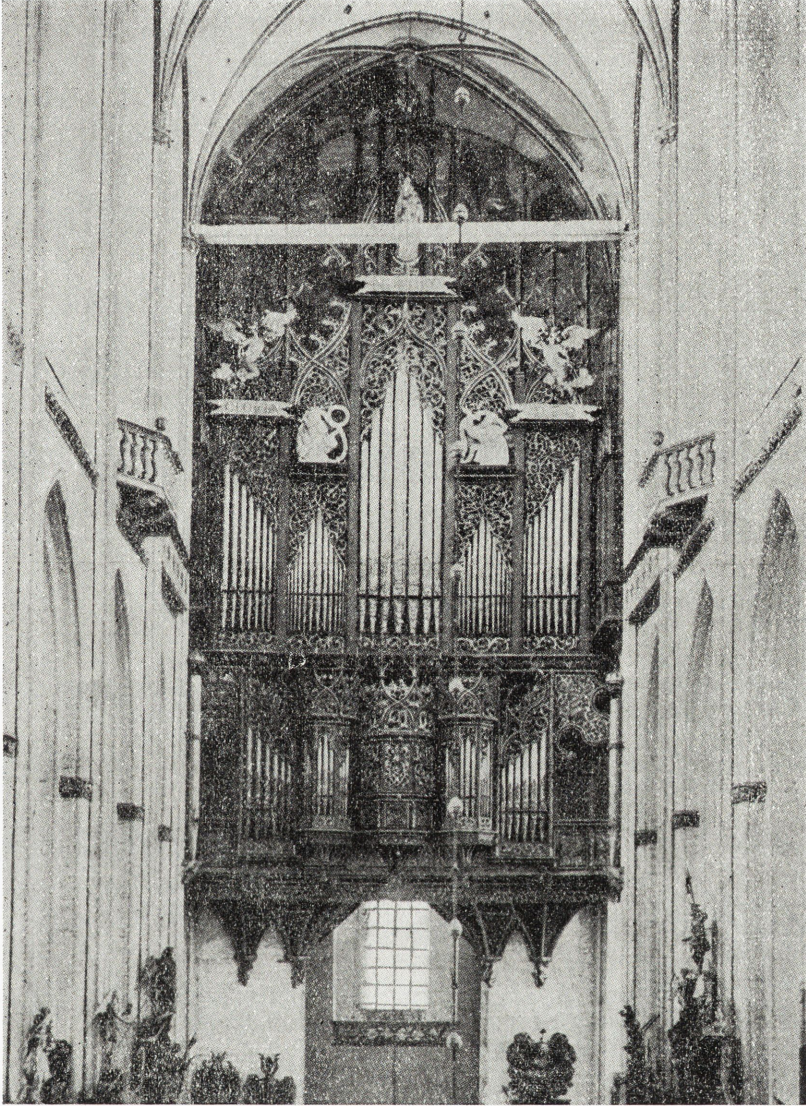
Fig. 2.

*Fig. 4. St. Marienkirche, Lübeck.
Totentanzkapelle. 1492.*

*Fig. 5. Fröjestunda.
c. 1500.*

*Fig. 6. Stora Orgeln i St. Marienkirche. Lübeck.
1516—18.*

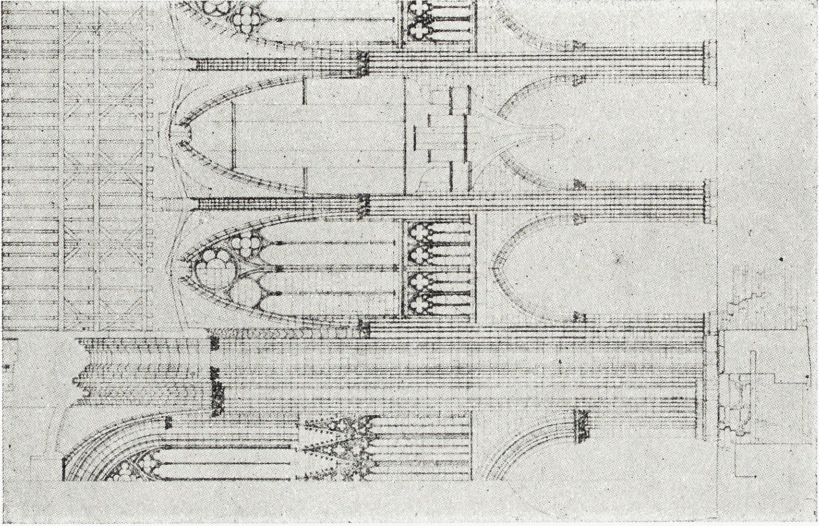

Fig. 8. Vägparti av norra mittskeppet med orgelkonsolen. Strassburger Münster.

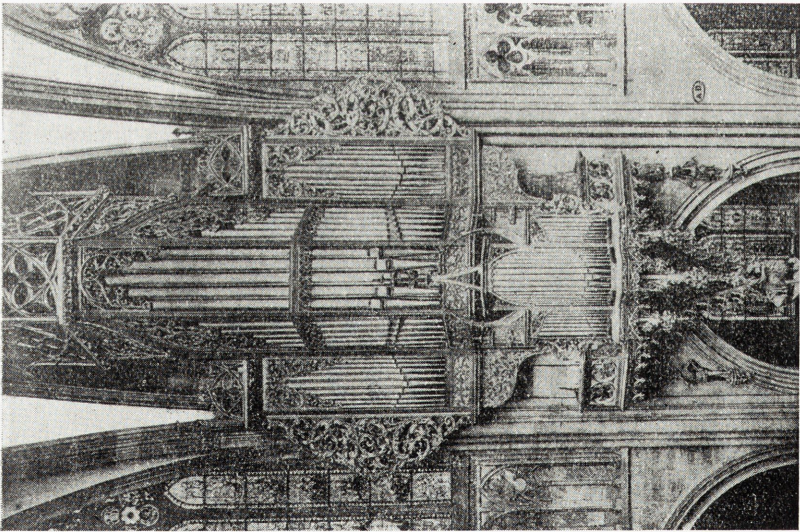

Fig. 7. Strassburger Münster.
1489—92.

alt, hvad der er i den, er udsprunget af en dyb Enhedstanke. I denne Sammenhæng kunde ogsaa gøres opmærksom paa den middelalderlige Orgelfacades geometriske Grundlag. Betragter man f. Eks. Sion-Orgelet, Fig. 3. træder visse geometriske Figurer tydeligt frem. Bredden er det halve af Højden; en Indramning af hele Orgelet, (bortset fra Sidedørene), udgør et Rektangel, hvis Siders Forhold er $\frac{1}{2}$; selve Vindladen og Pibeværket udgør Halvdelen af dette Rektangel, altsaa et Kvadrat. Disse Proportioner gaar igen i praktisk talt alle Orgeler indtil Slutningen af 1500-Tallet. Orgelet var slank som den gotiske Bue Fig. 7—8. Dette lader ane en dybere Sammenhæng mellem Proportionerne i Pibefacaden og den middelalderlige Kirkearkitekturs Matematik, — en Sammenhæng, som det tilkommer Fremtiden at undersøge.

Vi staar her overfor Orgelfacadens samlede Skikkelse, dens Plastik, der sammen med Pibegrupperne og Ornamentiken gav den Liv. Forfatteren fremsætter en Række betegnende Udtryk for dette Liv, der viser hvorledes han arbejder nede i sit Emnes Dybder; — f. Eks. »Piporna målmedvetna Mimik» S. 233 eller »ett måleriskt spel mellan skuggor och dagrar», S. 239 eller »Labbiet utgör på samma gång Orgelpipans blick mot åskådaren», S. 216; dette sidste grunder sig paa Pibeføddernes Længde, der jo kunde vælges ret vilkaarligt, og paa Afstanden mellem Piberne og ikke mindst paa Mensurprogressionen i Piberækkerne (d. v. s. Piberne kan forholdsvis tiltage i Bredde (Gennemskæring) opad igennem Rækken efter forskellige Additionsfaktorer, — saa at sige »modelere» — som Forfatteren træffende siger — Orgelfacadens Billede.

Den gamle, men af den senere Udvikling glemte, Sandhed, at Middelalderens Orgelfacade havde »Personlighed», var levende og beaandet, gør Forfatteren gældende paany ved i Slutningskapitlet at fremhæve Modsætningsforholdet mellem *Middelalderens funktionalistiske* og den *nyere Tids dekorative Orgelfacade*. Naturligvis opstaar dette Modsætningsforhold ikke pludseligt, men gennem en Udvikling. Iagttager man denne Udvikling længere ned i Tiden, er det klart, at den repræsenterer en Degeneration, — dette paa Trods af at den paa sine forskellige Trin opviser ejendommelige Skønheder; her tænkes paa den løsslupne Barok og Rokokoens, f. Eks. den imponerende Facade i Weingarten i Bayeren, c. 1750, der med sine smalle, men himmelhøje Pibeinddelinger — ogsaa rent orgelteknisk — er et Mesterstykke eller Facaderne fra Gustaviansk Tid i Sverige, f. Eks. i Malmøs Sct. Petri. Men allerede de i Slutningskapitlet og Plancher-Heftet afbildede Facader var et Varsel om, hvorledes 19. Aarh. tabte Forbindelsen med Begrebet kirkelig Arkitektur; — tænk paa Pariser-Facaderne fra Napoleonernes Tid, — f. Eks. den Buffet-agtige Orgelfacade i Madeleinekirken. Denne Udvikling har været absolut nedadgaaende; — saameget for-tjenstfuldere er det, at Forfatteren stiller Nutiden overfor Middelalder-Facadens Storhed og Renhed.

Til Slut et Par Ord om en enkelt af Forfatterens Undersøgelser

af svenske Middelalderorgeler; — det gælder Norrlandaorgelet. Dette henstaar paa Historiska Muscet i Stockholm som en Rest af et Orgel, uden en eneste af Piberne, men tilskrækkelig til at give os Forstaaelse af en særlig Orgeltype, nemlig Middelalderens »Mixturorgel». Forfatteren bygger her paa afdøde Musikdirektør Hennerbergs — som Manuskript efterladte Udforskning af dette Orgelværk. Man har hidtil haft kun ret uklare Forestillinger om denne Orgeltype. Norrlandaorgelet er — saavidt Anmelderen bekendt — det eneste eksisterende nogenlunde fyldige Vidnesbyrd om et Orgel, hvis eneste Stemme var en »Mixtur», d. v. s. en Stemme, der bestaar — ikke af en enkelt, men — af flere Piberækker, — her 4 i dybeste Oktav og 6 i de øvrige Oktaver —, saaledes at hver Tangent bringer — ikke en enkelt Tone, men en hel Akkord til at lyde. Udfra Mixturens FF-Væsen i nyere Tidens Orgel har man troet, at Middelalderens Mixturorgel var et uskont, skrigende Instrument. Norrlandaorgelet ændrer ganske denne Opfattelse, idet man kan drage ret sikre Slutninger om de to største Piberækkers Klang. Pibernes Spor i Vindlade og Facade viser, at den største Piberække har været en gennemgaaende (ikke repeterende) 4'-Stemme og den næststørste Række en vekslende 2' og 2²/₃' Række, — Overkvint og Overoktav med enkelte Overkvartpiber i dybeste Oktav. Ovenover disse har der været 4 Piberækker i højere Kvinter og Oktaver. Om disses Klangvæsen giver Orgelets Rester os ingen Besked. Derimod er de to største Piberækkers Gennemskæringsmensur angivet ved Cirkler omkring Pibehullerne i Vindladens Pibebrædt. Vi kan af disse Cirkler tilnærmelsesvis slutte os til disse Piberækkers Klang. Den har ikke været »skrigende»; tværtimod har Klangens været et sonort Fundament for de mindre Piberækkers Overtoner, idet Mensuren er en videre Principalmensur, stigende opad gennem de højere Oktaver. Selvom Norrlandaorgelet endnu byder Gaader at løse, har det revideret den almindelige Opfattelse af Middelalderens Mixturorgel og givet det Plads blandt de svundne Aarhundreders udprægede Kulturprodukter.

Orgelets Gotik plæderes af Forfatteren med Overbevisningens Varme i det foreliggende Værk. Saavel Detaljer som Helheden, præget af vidtskuende og dybtgaaende Forskning, gør dette Værk om Sveriges middelalderlige Orgelkultur til en betydende og indenfor nordisk Fag-Litteratur banebrydende Bog, som byder enhver interesseret i Kirke-, Kunst- eller Musikhistorie baade Viden og Nydelse, — ikke mindst gennem det rige og fornemt reproducerede Billedstof.

Emilius Bangert.

Kyrkmässa.

I vår nuvarande Evangeliebok upptages efter Fjärde Böndagen *Kyrkmässa*, inledd med följande rubrik: »I de församlingar som fira kyrkans invigningsdag eller eljest äga sin särskilda högtidsdag, kunna, om på densamma mässa hålles, följande böner samt evangelium och epistel lämpligen nyttjas».

På mycket naturliga grunder torde detta goda uppslag knappast ha fått någon nämnvärd användning. De kyrkor som fira kyrkans invigningsdag torde nämligen snart vara räknade. De flesta kyrkor veta intet om sin invigningsdag. En präst som har ständig predikoskyldighet varje predikodag — kanske duplikation — i samma församling eller församlingar, torde ock hava så tung predikobörda, att man icke må förtänka honom, om han icke vill öka denna med ytterligare en regelbundet återkommande högtidsdag. Ej heller torde från församlingarnes sida intresset för en högtid mitt i veckan i allmänhet vara så stort, att det motiverade en dylik extra helgdag.

Det är emellertid att djupt beklaga att icke den tanke som kyrkmässan vill giva uttryck åt har fått sig sin årliga plats tillförsäkrad i församlingens gudstjänst. Nog finnes det för en kristen församling anledning att en gång om året med tacksamhet minnas Herrens godhet, bevisad däri att han i församlingen rest sitt tempel till sitt namns åminnelse och där vill möta de sina med sin nåd. Och det torde icke möta oöverstigliga hinder att på ett praktiskt tillfredsställande sätt ordna en dylik kyrkmässodag. Den framkomligaste vägen är väl den som vår kyrka följt vid firandet av Kyndelmässodagen, Mikaelidagen och Allhelgonadagen. I anslutning till det tillvägagångssätt som här kommit till användning kunde ju förordnas att en viss, bestämd söndag finge av församlingar, som så önskade, firas som kyrkmässa. Önskvärt vore dock att åt en sådan bestämmelse gäves en viss smidighet. I åtskilliga fall kunde nämligen skäl föreligga för särskilda församlingar att önska en annan kyrkmässodag än den allmänna. Jag tänker därvid först och främst på domkyrkorna. Deras kyrkmässodag torde böra vara en annan än stiftets i övrigt. Därigenom skulle deras kyrkmässa kunna bliva en stiftets högtidsdag, som genom att förbindas med t. ex. stiftsmöte eller kyrkosångshögtid e. d. skulle kunna begås under särskilt solenna former och påkalla uppmärksamhet även från andra församlingar. Liksom domkyrkan är stiftets centralhelgedom, skulle med andra ord domkyrkans kyrkmässa bliva en stiftets centralhögtid, på sitt sätt symboliserande stiftets samhörighet. Vidare kunde tänkas att somliga kyrkor som kände sin invigningsdag skulle önska sin kyrkmässa i så nära anslutning till denna som möjligt. Den kunde då förläggas till närmast föregående eller efterföljande söndag. Slutligen torde ock lokala förhållanden kunna göra det önskvärt att kyrkmässan för en viss församling eller landsända förlades till

annan årstid än den allmänna kyrkmässans. Domkapitlet borde därför äga befogenhet att åt sådan församling, som önskade fira kyrkmässa men som kunde visa skäl för dess förläggande till annan söndag än den för riket gällande, på särskild ansökan meddela tillstånd härtill.

Skulle en dylik allmän kyrkmässodag komma till stånd, borde den självfallet förläggas till den s. k. festlösa delen av kyrkoåret. Av praktiska skäl torde sommarmånaderna icke böra komma i fråga. Någon av månaderna september, oktober eller november vore väl den lämpligaste. Med hänsyn till kyrkokörerna — för vilka en kyrkmässa självfallet vore en mycket tacksam dag — skulle jag vilja föreslå november. Kyrkokörerna börja väl i regel höstens arbete i september eller senast i oktober. De hunne då att vara väl rustade till november. Andra söndagen i november — sålunda söndagen näst efter Allhelgonasöndagen — synes mig särdeles passande. Å ena sidan stå Allhelgonadagens och kyrkmässans tankekomplex i släktskap till varandra, men å andra sidan är denna släktskap icke så stark att de s. a. s. gå i vägen för varandra. Därtill kommer att de söndagstexter som genom en sådan anordning skulle komma att undanträngas (21—25 e. Tref.) måste anses höra till dem som med minsta saknaden kunna undvaras.

Som epistel- och evangelietexter för kyrkmässa borde givetvis de av vår evangeliebok anvisade — av ålder nyttjade — komma till användning. De vittna om den säkra liturgiska taktkänsla som utmärker så många av de gamla textvalen. Episteln riktar våra blickar till det nya Jerusalem, av vilket tempel här nere är en skugga och vars salighet de skola njuta som här sökt sin starkhet i Herren. Evangeliet ger en den skönaste allegori över kyrkmässans innehåll. Såsom Sackeus strävade efter att få se Herren Jesus, så törstar människoanden efter Gud. Och Herren går denna längtan till mötes. Med sin kyrkas upprättande här på jorden likasom säger han till människosläktet: »Jag vill gästa i ditt hus». Där kyrkan får utföra sin gärning, där blir följden än i dag densamma som för Sackeus, då Herren fick böja hans hjärta: i dag har frälsning vederfarits detta hus.

Här må ock lämnas några förslag till predikotexter för högmässa och aftonsång vid kyrkmässan. För högmässan: Matt. 8: 23—27; Matt. 16: 13—20; Matt. 21: 12—14; Luc. 1: 68—79; Luc. 4: 16—22a; Joh. 1: 14; Joh. 2: 13—17; Joh. 15: 1—11. För aftonsången: 1 Mos. 28: 10—19a; 2 Mos. 15: 17—18; 2 Krön. 6: 18—21; Jes. 2: 2, 3; Jes. 57: 15, 16; Psalt. 43: 3—5; Psalt. 84.

Slutligen må påpekas att kyrkmässan har gammaltestamentliga rötter. När Judas Mackabeus år 165 f. Kr. hade återinvigt det av Antiokus Epiphanes skändade templet i Jerusalem heter det (1 Mack. 4: 59): »Och Judas och hans bröder och Israels hela menighet fastställde att dagarne för altarets invigning årligen, på sin bestämda tid, skulle firas i åtta dagar, från tjugufemte dagen i månaden Kisleu räknat, med glädje och fröjd».

Knut Peters.

Finlands kyrkobyggnader.

Den sena tidpunkten för Finlands kristnande — 1200-talet genom Birger Jarls korståg — är bestämmande för de äldsta kyrkobyggnadernas stil liksom också missionens ursprung från grannen i väster. En klar bild av missionstidens kyrkobyggnadskonst får man dock ej av de bevarade monumenten, ty man måste räkna med ett antal förlorade träkyrkor. Märkvärdigt nog finns dock inte en enda medeltida träkyrka kvar. Men rester av biskopskyrkan på Korois — Åbo domkyrkas föregångare — som blottats, visar dock en treskeppig byggnad av trä. De stenbyggnader, som bevarats från den första tiden, 1200-talet, äro också både få och anspråkslösa med torn i väster och ibland rakt avslutat men från långhuset avskilt kor i öster. Enkla, tunga former utmärka dessa gråstenskyrkor. I jämförelser med fastlandets något yngre byggnadsverk synas dock de åländska under inflytande av gottländska förebilder ha förlänats en något sirligare gestalt. Materialet är gråsten, som i vissa fall valts och fogats med en viss omsorg. Tegel är sparsamt förekommande. För valvslagning har man istället använt gråstensflis. Först på 1300-talet nyttjas teglet allmännare, och byggnadstypen blir då förändrad. På Åland finnas ännu avläggare av gottländska flerskeppiga kyrkor, medan fastlandets tvåskeppiga byggnader, som återfinnas i landskapet kring Åbo, synas hämta förebilder från Mälardalen, åtminstone under 1300-talet. Alla dessa kyrkor sakna torn. Under följande århundrade blir tegelorneringen på gavlarna allt rikare, vilket återigen är ett svenskt lån.

Ett nytt drag kommer till synes från slutet av 1300-talet. De svenska förbindelserna bli mindre livliga och ersättas i vissa fall av nordtyska. Så t. ex. uppfördes Borgå domkyrka 1414—1418 av Rostockbyggmästaren Carsten Nybar, och den blev en av landets största helgedomar under medeltiden. Den höga och vackert proportionerade västgaveln är rikt sirad med blindingar i teglet. En annan baltisk konstnär, mästare Simon från Reval, uppförde dominikanerklostret efter branden 1429. En särställning intaga klosterkyrkorna och Åbo domkyrka. Vi ha redan nämnt dominikanerklostret i Åbo, men om samma ordens byggnad i Viborg veta vi nästan ingenting. I Raumo uppförde franciskanerna en kyrka med två skepp av olika bredd — ordens vanliga planschema — och ett något lägre kor. Den anses ha Riddarholmskyrkan i Stockholm till förebild. Birgittinernas treskeppiga kyrka i Näendal går naturligtvis tillbaka till Vadstena klosterkyrka och försågs sålunda med ett munkkor i väster och ett nunnekor i öster. Alla dessa byggnadsverk ha höga luftiga interiörer med lika höga skepp och återgå på hallkyrkan.

Finlands enda verkligt stora arkitekturskapelse under medelti-

den är emellertid Abo domkyrka. Dess långa byggnadshistoria börjar i slutet av 1200-talet. Den var då en treskeppig hallkyrka, som avslutades med ett femsidigt kor. Efter en eldsvåda 1318 började en ny byggnadsperiod. Det gamla koret revs, och långhuset tillbyggdes åt öster, där det slutade i ett sjudelat kor med koromgång. Det gamla låga västtornet ersattes av ett resligare och mera rikt utbildat torn med spira omgiven av fyra små hörntorn. Före 1370 stod denna ståtliga, i ren gotik uppförda byggnad färdig. Efter denna tid utökades domen efter hand med en rad sidobyggnader och kapell, som förvandlade den från treskeppig till femskeppig. Interiören blev emellertid därigenom så mörk, att man nödgades höja mittskeppet, som välvdes och försågs med högt sittande fönster. I slutet av 1400-talet utvidgades koret med den stora oktagonen, allhelgonakoret. Samtidigt försågs den södra kapellraden med en övervåning, som med arkader öppna sig inåt kyrkan och ger den en oväntad och vacker effekt. Efter många senare, föga lyckliga förändringar har detta vackra byggnadsverk åren 1923—28 undergått en skicklig restaurering under ledning av Juhani Rinne och Armas Lindgren, av vilka den förre skildrat kyrkans historia i en intressant monografi (1929). Många olika målade dekorationer ha påträffats. De äldsta äro från 1290-talet och anses vara utförda av en nordtysk konstnär, men peka också på Sverige (Strängnäs och Riddarholmskyrkan). Eljest saknas icke gotiska vägg- och valvmålningar i finska landskyrkor. De äldre ha en mera tillfällig och ofta nog icke någon bestämd kyrklig prägel. Flertalet av de yngre äro dock utförda av skolade konstnärer, som haft ett klart teologiskt program att följa. Av intresse är förbindelsen med det uppsvenska sengotiska kyrkmåleriet, representerat i Nykyrko (av mästaren Petrus Henriksson 1470), S. Karin, Letala, Pargas m. fl., vilka sammanhånga med den uppländska s. k. Bro-Knivstagruppern. Ännu under katolicismens sista dagar smyckades många kyrkor med figurrika, granna målningar såsom Hattula och Raumo, där den konstnärliga nivån är skälig men idéinnehållet däremot av intresse.

Under reformationstiden börjar träet överväga som byggnadsmaterial. Först på 1700-talet återvänder man till stenen. Den nya tidens första kyrkobyggnader av trä återgå till den medeltida stenkirkans planform och består sålunda av ett rektangulärt långhus, vars väggbjälkar försträvats medelst ett par träkistor. Dessa kyrkor sakna torn, men en annan grupp i Österbotten är däremot tornförsedd. Den äldsta kyrkan i denna grupp, Pyhäjoki, uppfördes 1586. Under följande århundrade börjar den enkla rektangulära planformen förrikas och differentieras. Först får koret en livligare form, polygonalt avslutat som i Jockis (från 1631), och senare utbildas även västpartiet på motsvarande sätt. Det enkla rektangulära långhuset kan också omformas på annat sätt med bibehållande av det raka koret. Sålunda uppträder redan under 1600-talets förra hälft en plantyp i sydvästra Finland med små korsar-

mar på långhusets mitt. Anledningen till denna utbyggnad är behovet efter ökat utrymme. Denna typ är mycket vanlig under sistnämnda århundrade och 1700-talet. Särskilt i Österbotten uppfördes ett mycket stort antal sådana kyrkor under denna tid. Ett svenskt inflytande anses i vissa fall vara troligt. Ibland förekommer torn, och stundom äro dessa kyrkor uppförda i sten.

Dessa former leda över till de egentliga centralkyrkorna, som vunno insteg redan i början av 1600-talet. Asikala kyrka, som uppfördes 1608—12, är den äldsta. Planformen är ett likarmat kors och taken äro höga, branta och svagt valmade. Under 1700-talet blir denna typ ännu vanligare, och korsarmarnas skärningspunkt markeras då ofta av en spira eller takryttare. Altaret placeras emellertid icke centralt utan vid östväggen, varför denna typ egentligen fortsätter långhuskyrkans idé. Det har påståtts, att dessa korskyrkor skulle vara uttryck för den protestantiska gudstjänstens behov. Detta är dock oriktigt, vilket tydligast framgår av att den liturgiska gestaltningen fasthåller vid de äldre långhuskyrkornas form. Ötaliga äro variationerna i planlösningen från denna enkla typ. Under 1700-talet uppfördes många kyrkor med snedställda korsarmar eller också avslutades dessa polygonalt. Under följande århundrade betonas korsmitten i det yttre ibland av en lanternin eller också av en kupol. Korsformen kan ibland förrikas genom att i korsarmarnas hörn utbygga lägre kvadrater, och denna planform utbildas i östra Finland redan i början av 1700-talet (t. ex. Fredrikshamn 1730). En utveckling av detta schema innebär pyramidtaket över korskvadraten eller dettas utformning till torn. En slags återgång till långhuskyrkans idé — en tendens, som då och då är märkbar — sker också genom tillbyggande av torn i väster. Stundom kan t. o. m. typerna korsas så egendomligt, att en fullt utvecklad centralkyrka med förhöjd korskvadrat avslutad med lanternin förses med västtorn. Dessa lantliga blandningsformer tillhöra helt och hållet 1800-talet. Tidigare förekomma emellertid vissa variationer av mångsidiga centralkyrkor täckta med kupol och försedda med ett litet kor i öster samt vapenhus i väster. Formen är klassicistisk och har väl närmast svenska anor. I regel är altaret i de nyss beskrivna typerna alltjämt placerat vid östväggen. De bysantiskt ryska ursprungsformerna ha alltså i det inre icke kunnat följas, utan den som ett protestantiskt drag karaktäriserade långhusidén har tagit ut sin rätt. Endast i undantagsfall placeras altaret mera centralt, veterligen aldrig i korskvadraten, men väl såsom i Ilmola ståtliga kyrka (1764), liksom även i Jalasjärvi (1800), invid korskvadratens ena hörn som motsvarighet till predikstolen. Med altarets vanliga placering längst in vid östra korsarmens vägg följer vanligen, att en del av menigheten icke kan se altaret. I Ruovesis år 1777—78 byggda kyrka har dock hörnens avsnedning medgivit en god sikt, och denna planform liksom liknande i t. ex. Kronoly, Lappo och Pyhäjoki (från 1800-talets förra hälft) är därför en ur gudstjänstsynpunkt värdefull och genom-

tänkt lösning. Någon gång måste emellertid altaret ryckas fram i östra korsarmen såsom i Pielisjärvi empirkyrka.

Slutligen må nämnas att Finland också äger rundkyrkor, visserligen icke från medeltiden utan från 1800-talet. Sålunda uppfördes Vindala vackra klassicistiska kyrka på en tolvsidig polygon med altaret placerat vid östra väggen framför en rektangulär utbyggnad tjänande som sakristia. Norra Birkala något yngre kyrka är likaledes byggd på en oktagon, vars inre fått cirkelform. Bänkarna äro koncentriskt placerade, vilket onekligen fordrat att altaret förlagts till mitten. Vid en restaurering i senare tid flyttades emellertid detsamma till en i öster uppförd byggnad, som ursprungligen tjänstgjort som sakristia.

Det är i sanning en fångslände bild av finskt kynne, som gives av 1600-, 1700- och 1800-talens träarkitektur. Timmerkonsten har icke prövats på så många sätt i monumentalbyggandets tjänst i Norden, om man undantager stavkyrkorna i Norge och Sverige under medeltiden. Ännu är väl icke den ryska träarkitekturen tillräckligt studerad för att man skall kunna bedöma det självständiga i träkonstruktioner och formgivning.

Ända till empirens genombrott i början av 1800-talet har traditionen sitt fasta grepp på planlösning och gestaltning. Även utsmyckningen av interiören företer ålderdomliga drag. På 1600-talet är det icke ovanligt att finna katolska reminiscenser i bildvalet såsom då en målare i Salo kyrka 1641 avbildar madonnan och S. Dorotea, eller då mästern Kristiern 1659 i Saltviks kyrka på Åland målade S. Göran och draken. Mikael Toppelius målade f. ö. ännu på 1700-talet den heliga jungfrun i många kyrkor. Vill man emellertid se ett monument i tidens anda, fyllt av protestantiskt lärorikt innehåll, skall man betrakta målningarna i Storkyro från 1560-talet. Som en slags regissör har verkat den lärde och mäktige prosten Jakob Gett, som med stadig hand dirigerade konstnären. Ett hundratal bilder fyller kyrkan. De innehålla scener ur Gamla och Nya Testamentet samt — vilket i detta sammanhang är av stort intresse — en serie målningar, som illustrera årets evangelietexter från nyårsdagen till 13. söndagen efter trefaldighet. Denna kyrkligt inställda målarkonst blev tyvärr utan efterföljare. Målningar från det följande århundradet i Pyhämaa lilla offerkyrka, Salo och stadskyrkan i Torneå få en mera dekorativ läggning. Detta blir än mera fallet under 1700-talet, vars målarkonst vi här måste förbigå.

Istället är det värt att kasta en blick på nyare kyrkobyggnader. Från den framstående arkitekten C. L. Engels många kyrkor från 1800-talets början, vilka utmärkas för en konsekvent centralkyrkotyp i klassisk anda, någon gång med nygotisk karaktär, inleddes en ny tid av Jos. Stenbäck med Kuolemajärvi kyrka, som byggdes i sten efter 1700-talets träkyrkor, och framför allt Lars Sonck (Johanneskyrkan i Tammerfors), som begagnar granit i tunga robusta former av en slags romantisk monumentalitet icke utan en

viss nationell prägel. Stenbäck representerar en finsk art av den s. k. Jugendstilen, tydligt skönjbar i exempelvis Luvia nya kyrka (1910). I Mariehamns nya kyrka visar Sonck tydligt anslutning till traditionella former på ett lyckligt sätt, medan Tammerfors nya domkyrka och Mikaelsskyrkan i Åbo förete mera nygotiska drag. Ännu på 1920-talet lever denna stilriktning kvar såsom hos Ilmari Launis (Borgnäs och Konnevesi kyrkor) och Armas Lindgren (Keksholm), som tydligt söka sig tillbaka till medeltida former.

Den nya, sakliga stilen har avsatt många tydliga spår i det senaste kvartsekets skapelser. Som en övergång från Stenbäck-Sonckska romantiken står Kaukola kyrka, som ännu förete stilreminiscenser från äldre tider, samt Karttula (1925). Mera funktionalistiskt betonade äro sådana arkitekter som Bertil Liljeqvist, Eino Pitkänen, Elsi Borg, Armas Lindgren, Toivo Patela, Alvar Aalto, K. S. Kallio, Yrjö Vaskinen, G. Wahlroos och T. Sora. Av dessa arkitekters verk kunna vi blott nämna några. Pauluskyrkan i Helsingfors av Liljeqvist (1931) reser sig spänstigt mot skyn, ackompanjerad av ett kampanilliknande torn. Interiören behärskas av ett tunnvalv, och i öster är koret utbildat i en smalare rektangulär byggnad. I samma stad har Sonck för ett år sådan fullbordad Mikael Agricolakyrkan, vilken visar en ny fas i hans rika produktion. Denna byggnad är alltigenom modern med flera originella lösningar såsom utbildningen av sidoskeppen till låga sidobyggnader, ingångspartiet, korets utformning o. s. v., vilket gör Mikael Agricolakyrkan till ett av landets märkligare kyrkor från nyare tid. Interiören förete dock detaljreminiscenser från modern tysk kyrkoarkitektur. En solid enkelhet utmärker Mårtens församlings kyrka i Åbo av Gunnar Wahlroos och T. Sora, som fullbordades för tre år sedan.

Den klara bild vi få av vårt grannlands kyrkor ha vi att tacka professor Carolus Lindberg, som samlat sin omfattande och gedigna kunskap i ett stort verk, *Finlands kyrkor*. I nära 800 bilder precenteras hela materialet, och på 350 foliosidor har han lyckats hoptränga det väsentligaste om varje kyrka. Dessa notiser äro mönstergilla, de innehålla både uppgifter av församlingshistoriskt slag och sakliga upplysningar om kyrkobyggnaderna. Där emot ha inga uppgifter om inventarier medtagits. I slutet meddelas en översikt av kyrkornas plantyper — inte mindre än 38 stycken — historiskt uppställd och av stort intresse, följd av kartor, visande de olika typernas geografiska utbredning. En utförlig källförteckning och en säkerligen fullständig litteraturförteckning avsluta verket tillika med en samling uppmättningsritningar, som möjliggöra ett noggrant studium av de viktigaste byggnaderna.

Bengt Cnattingius.

Det nordiska kyrkomusikermötet i Helsingfors.

Vanskligt är att ur minnets dunkla degel söka vaska fram skönt skimrande guldkorn. Då nu trots detta här göres ett blygsamt försök, sker det med allehanda reservationer för glömska, subjektivitet och ofullständighet. Och åtskilligt annat!

En god regel i kyrkomusikerns ABC är emellertid, att preludiernas längd bör vara kort. Därför snabbt in medias res — vilket i detta sammanhang innebär Storkyrkan i Helsingfors torsdagen den 7 maj på kvällen. Det vida, vita och luftiga kyrkorummet, omgivet av mäktiga klassiska kolonner, skänker en känsla av både ringhet och lyftning. Redan på den mærgrika psalmsången märker man granneligen, att här kyrkomusikens vänner äro samlade till gudstjänst. Biskop A. Lehtonen talar livfullt och manande om huru Guds egen Ande föder den nya sången i människors hjärtan, en lovsång till Herren. Biskop M. von Bonsdorff talar kärnrika och kloka ord om centrum i kyrkans heliga musik: Gud själv, Hans Ord, Hans gudstjänst. — Det Andra Nordiska Kyrkomusikermötet har sålunda inletts med samling och andakt inför kyrkans Herre; av samma koncentrationens strama och hälsosamma linje präglades också det efterföljande programmet helt och hållet.

I Ridarhusets minnesrika högtidssal med vapensköldarnas mångfald på väggarna skedde senare mötets officiella öppnande i närvaro av bl. a. presidenten Svinhufvud; den finska regeringen hade överhuvudtaget visat stort tillmötesgående och förståelse för mötets syfte. Centralkommittéens ordförande, kyrkoherden dr. G. Moliis-Mellberg, hälsningstalade. Skenbart underligt och världsfremmande kunde det måhända tyckas att samlas som nyss skett i stilla tempelrum, då krigiska trumvirvlar dåna utifrån världen och kalla till kamp. Men att så samlas betyder icke att feigt fly undan, utan det betyder att undfå mera av kraftens och kärlekens starka ande till verk i Guds värld. Avsikten med detta nordiska möte är icke ett fördjupande i allsköns historiska petisser och finesser. Kyrkans musik såväl som kyrkans tro näres väl av traditionen och historien men klavbindes icke av dem; då förfuskas den reformatoriska kraften i kristendomen.

Finlands undervisningsminister dr. O. Mantere hälsade å regeringens vägnar mötet välkommet och framhöll, att arbetet på den nordiska kyrkomusikens främjande har stor betydelse för kyrkans gärning i de olika folkens liv och för den nordiska gemenskapens befastande och bestånd. — Som bevis för att så verkligen är fallet, framträdde därefter de olika organistförbundens representanter. Bakom deras ord förnams en stark vilja till samling om det väsentliga i kyrkomusikerns gärning; kyrkomusiken är en förkunnelse, framhölls sålunda. Gudstjänsten är den gemenskapens grund, på vilken vi samlas, betonade en annan talare; att framställa gudstjänstens härlighet och ge impulser till dess berikande vore Helsingforsmötets innersta syftemål.

Uppfriskande och medryckande var det inledningsföredrag, som Biskop G. Aulén därpå höll om »Kyrkomusikens tjänaregärning». Den nyare kyrkomusikaliska utvecklingen ter sig så mycket mera ljus och glädjande mot bakgrunden av det senare 1800-talet och innebär utan tvivel ett kyrkligt nyvaknande, som kanske endast reformationen kan erbjuda motstycke till. 1800-talets alltför romantiska och känslöbetonade kyrkomusik i all sin stillöshet var i själva verket ett ganska självfallet resultat av tidens överdrivna individualism, en frihetens karrikatyr. Koralems gamla förbindelse med ädel folkton hade gått förlorad redan jämförelsevis tidigt, och nu utfylldes denna brustna samhörighet genom åtskillig visserligen folklig men tillika banal, ja, vulgär musik. Den djupaste anledningen härtill finna vi i tidens andeliv. »Blandningsreligiositeten» måste framkalla effekter som de ovan antydda; genom försöket att sammansmälta kristet och icke kristet, religiöst och profant, utvecklades även kyrkomusiken i ovan antydd riktning. — Däremot består den kyrkomusikaliska renässansen i kristlig och kyrklig självbesinning. Den kristliga självbesinningen ledde till en rensningsprocess, ett sökande efter den äkta kristna tonen i lära och förkunnelse, vilket hade betydelsefulla konsekvenser också för kyrkomusiken. Det ledde nämligen till förnyad kontakt med kyrkans gamla musikskatt, som fick berika och befrukta den framväxande nya kyrkomusiken. — Den kyrkliga självbesinningen återförsakade ett nyupptäckande av reformationens kyrka såsom en evangeliets samfundsskapelse, präglad av evangeliets objektiva väsen. Kyrkans musik framstår därför ånyo som en sann *musica sacra*. Dess innersta ton är *adoratio*, dess uppgift att vara evangeliets tjänare.

De båda arbetsfyllda och innehållsrika dagarna den 8—9 maj inleddes i Storkyrkan med gregoriansk matutin, utförd av kyrkörer från Tölö. Den gregorianska musiken synes ännu icke vara så allmänt känd i Finland, men koraldagarna i Helsingfors i fjol förefalla att ha uppkallat åtskilliga förkämpar för denna betydelsefulla musik. De båda nämnda matutinerna skänkte rik behållning ur både uppbygglig och musikalisk synpunkt.

Utanför Ständerhuset, mitt emot Snellmans ståtliga staty, fladdrade alla de nordiska ländernas flaggor festligt och färggrant, när mötet på fredagen kl. 10 där sammanträdde till sitt första plenum för att dryfta »Orgelrörelsen». I den med fast otrolig omsorg och nitälskan redigerade programbok, som före mötets början genom kursbestyrelsen utsänts till de anmälda deltagarna¹⁾, hade samtliga inledningsanföranden, behövligen översatta av pastor Ilmonen, samlats och införts, varför samtalet kunde begynna utan tidsödande tolkning av diskussionsinledningarna, som alltså förutsattes bekanta för de närvarande. — Diskussionen kunde (i likhet med

¹⁾ Andra Nordiska kyrkomusikermötet i Helsingfors. Mötets program. Helsingfors 1936. 260 sid., rikt illustrerad. Kan erhållas genom Nordiska Musikförlaget.

samtliga vid mötet förekommande) knappast sägas vara någon mordisk knivkastning, där envar med sammanbiten envishet förfäktade sin privata mening. Tvärtom framfördes i de officiella debatterna ganska enhetliga synpunkter, låt vara att de djupa leden kanske understundom opponerade sig i tysthet och att i de inofficiella överläggningarna man och man emellan meningarna voro rätt kraftigt divergerande. — Redan genom preses professor I. Krohns inledningsord gick en ton av övertygande tro på »orgelrörelsens» idéer. Domkantor E. Bangert, Roskilde, framhöll vikten av att ge orgeln dess ursprungliga, självständiga karaktär tillbaka och låta den realiter bli vad den idealiter skall vara: kyrkans kristna kultinstrument. Att orgeln därvid måste vara en verklig gudstjänstorgel, som passar för den lutherska gudstjänsttypen med Guds ord i förgrunden, och icke får vara vekt mänskligt känslobetonad, hävdar orgelrörelsen med skärpa. Men tal. ville för sin del ifrågasätta, om man alltid med lika stor bestämdhet kan dra gränsen mellan gudstjänstorgel och icke gudstjänstorgel. — Musikdirektör W. Åhlén replikerade härtill, att det svenska orgelrådets orgeldispositioner kunna anses vara rätt klara och normerande exempel på vad man bör förstå med en gudstjänstorgel. Men för att dessa dispositioner skola kunna effektivt utformas, kräves ej minst ingående samarbete mellan arkitekt och orgelbyggnadssakkunniga. — Denna sistnämnda synpunkt underströks från många håll, och mötet antog även en resolution, som ytterligare framhöll behovet och betydelsen av dylikt samarbete. Bland andra uttryckte direktör G. Petersson, Helsingfors, önskvärdheten av att ett officiellt orgelråd i Finland snart måtte komma till stånd. Men, påpekade tal. till sist, ett sådant blir aldrig tillräckligt effektivt, förrän man kommit till en nöjaktig lösning av den teoretiska frågan om orgelns egentliga uppgift vid gudstjänsten.

Efter en kortare paus samlades ånyo skarorna av intresserade i Ständerhusets stora sal, som fylldes till trängsel, för att överlägga om »Koralfrågan». Diskussionen gällde spörsmål, som arbetet på koralboksrevision i de olika nordiska länderna gjort aktuella, och berörde både skenbara småsaker såsom fermatens existensberättigande och huvudprinciperna för koralharmoniseringen. — Organist J. L. Emborg, Vordingborg, gav i sin inledningsartikel i programboken en klar och instruktiv exposé av den danska koralens öden genom tiderna. Först skisserades det efterreformatoriska skedet (fixerat i bl. a. N. Jesperssens graduale av 1573, som nu utkommit i en ny, avundsvärt förnämlig upplaga) med dess skatt av folkliga danska psalmmelodier, ofta i nära släkt med förreformatorisk kyrklig musik. Den senare utvecklingen medför emellertid, att den gamla förnäma och folkliga, högtidliga och livfulla psalmsången från reformationstiden förgätes och kyrkans musik blir allt mera profan. Främst genom Th. Laubs verksamhet har den gamla psalmtönen återfunnits och fått nytt liv. I nära an-

slutning till ädel folklig musik har under de sista åren åtskillig ny kyrkomusik skapats. — Att Finland å sin sida i fråga om sådan ädel andlig folkton är ett sällsamt rikt lottat land omvittnade professor I. Krohn och fil. mag. A. Maasalo, vilken senare i detta sammanhang påpekade den finska koralbokskommittéens grannliga uppgift att bland talrika goda inhemska koralvarianter söka utvälja den för gudstjänstbruk lämpligaste. — Musikdirektör D. Ahlén påpekade, att Sverige är märkvärdigt fattigt på värdefulla andliga folkmelodier i jämförelse med Finland, varför också de engelska eller amerikanska melodierna lätt vunnit burskap och utgöra ett svårt kyrkomusikaliskt crux, vilket gett anledning till en häftig, delvis t. o. m. hätsk debatt. — Från norskt håll framfördes intressanta synpunkter av sekreteraren i Norges organistförening E. Kjellsby, som med hänvisning till dr. O. M. Strandvik ifrågasatte, om icke de i Norge alltmer brukade folkliga koralmelodierna kunna ge upphov till en genomgripande förnyelse av nutida norsk kyrkomusik. Vid dessa och andra koralers harmonisering bör man emellertid sträva bort från den fyrstämmiga körsatsen och allt mer taga sikte på orgelkoralen. — Beträffande koralharmoniseringen gjordes f. ö. flera uttalanden, det mest frejdiga och temperamentsfulla av professor H. Klemetti, som framhöll, att allt småförnumstigt effektsökeri må strängeligen bannlysas från koralharmoniseringen; slika konster äro blott att likna vid småpojknas lek med barkbåtar vid stranden av en stor, klar älv, som bred och lugn strömmar mot havet.

På lördagsförmiddagen sammanträdde mötet till sin tredje, otivelaktigt tyngst vägende diskussion om »Liturgiska förnyelsesträvanden». Såsom kyrkoherde K. Peters framhöll i sin inledande artikel, är behovet av dylik förnyelse trängande och allmänt erkänt, men när det gäller vägarna härtill, är enigheten ofta slut, och de mest skiftande förslag framkastas. Svenska kyrkan äger emellertid bland sina bekännelseskrifter ett viktigt liturgiskt dokument: 1572 års kyrkoordning, som ger berikande anvisningar för nattvards- och bönelivets återuppblomstring inom kyrkan. Ett arbete i denna kyrkoordningens anda gör allehanda praktiska spörsmål aktuella; flera nattvardsprefationer äro av nöden, liksom gammalkyrklig introitussång och bönegudstjänster med Psaltaren som grundval äro andra önskemål. Givetvis tarvas flera frivilliga krafter, än vad kyrkan för närvarande disponerar. Därför skulle kurser för frivilliga församlingstjänare vara till stort gagn jämte liturgisk-musikaliska utbildningsanstalter, där präster och organister kunde mötas till gemensam utbildning.

Från dansk sida ljödo liknande tongångar. Behovet av liturgisk förnyelse är i Danmark en större livsfråga för kyrkan än kanske på något annat håll i Norden. Danmark är, när det gäller gudstjänstens nuvarande fattigdom, att likna vid bonden Paavo, som irstens järnnätter utblottade och ställde på bar backe; den danska mässan av i dag är närmast en liturgisk parodi — så mycket

mera tragisk, om man ser den mot bakgrunden av den tidigare blomstringen på gudstjänstlivets område. Men det gäller därför för Danmarks kyrkofolk att likt bonden Paavo gräva dubbelt djupa diken och oförtrutet verka för att åter göra den danska gudstjänsten till en verklig församlingsmessa.

Frågan om liturgisk förnyelse är en av de viktigaste men tillika mest komplicerade i nutida kyrkoliv, framhöll teol. kand. L. Apajalahti, Helsingfors. Många och skiftande synpunkter skära varandra, då den frågan blir brännande, men den utslagsgivande måste städse vara den religiösa, så visst som gudstjänsten spirar ur trons evighetsgrund. Bakom den flerstädes framträdande liturgisk-kyrkliga nyorienteringen pulserar ett verkligt vaknande tros- liv, som lever i heliga, från fäderna ärvda former. Kyrkobegreppet i sin helhet och särskilt kyrkans heliga gudstjänst ha på ett nytt sätt blivit levande för denna »rörelse». Därför framhåller den med kraft, huru gudstjänsten är en ouplöslig enhet av altartjänst och predikan. Församlingen måste väckas till förnyat medvetande om att den liturgiska bönen är en Andens härliga gåva. Predikan å sin sida skall vara ett verkligt Kristusvittnesbörd, icke ett tal om människan, ett vittnande om subjektiva känslotillstånd; Ordets objektivitet måste få verka även i och genom predikan. »Den liturgiska gudstjänströrelsen... vill samtidigt såväl vidga som fördjupa vår gudstjänstsyn, så att vi se gudstjänsten som en härlig helhet, som Guds Andes stora gåva, i vilken ordets kyrka och den bedjande och lovsjungande kyrkan förena sig till att frälsa själar och till att ära Gud.»

Diskussionen på eftermiddagen om »Körens uppgift» anslöt sig nära till den föregående. Körens uppgift är givetvis att stödja församlingens sång och att ombesörja den ordets förkunnelse i toner, som hymnsången utgör. Därvid får det aldrig bli fråga om någon musikalisk underhållning, halvt konsert, halvt gudstjänst. Kyrkosången är icke begränsad till en musikalisk prestation; den måste fastmer tjäna gudstjänstens innehåll. — Härtill kommer, framhöll några talare, ytterligare en uppgift: att utföra mässmusiken. För detta kräves emellertid, att koralkören (d. v. s. den choraliter sjungande kören) blir en fast och legal institution i våra kyrkor. På större högtidsdagar må körens flerstämmiga figural-sång vara på sin plats. Hymnen bör under alla omständigheter fixeras och intagas i handboken. Körens sång är icke ett festligt inslag i gudstjänsten utan en för liturgien oundgänglig faktor.

Helig musik ur kyrkans rika förråd krönte dagarna i Helsingfors likt ädla kapitälorament. »Suomen Laulu» under ledning av professor H. Klemetti förde oss in i den nyare finska kyrkomusikens rätt särpräglade miljö. Den norska konserten anknöt intressant och värdefullt till norsk folkton, och den danska orgelkonserten i den nybyggda Mikael Agricolakyrkan formade sig till en överblick av den senare inhemska orgellitteraturen, som impone-

rade. Den svenska konserten gjorde kanske det starkaste intrycket (sagt utan lokalpatriotism!). Engelbrektskören under D. Ahlén gav fullödig tolkning åt såväl äldre som yngre körmusik, och Johanneskyrkans mäktigt romantiskt disponerade orgel ljöd klassiskt klar och klingande, då musikdirektör A. Runbäck framförde nyare svenska orgelkompositioner.

Mycket vore väl att även i övrigt omnämna. Den rika och givande personliga samvaron under dagarna må särskilt framhållas; våra gästfria finska värdar hade sannerligen icke sparat någon möda för att skapa en så festlig och förnämlig ram som möjligt kring mötet. Sälunda mottog den finske undervisningsministern mötesdeltagarna i f. d. ryska guvernörspalatset, numera ministerhotellet. Det var en egenartad känsla att så få samlas till fredlig och angenäm samvaro på denna högeligen historiska plats. Förnimmelsen av historiens och traditionens värde och betydelse gjorde sig också starkt märkbar, då de utländska mötesdeltagarna vid ett tillfälle voro inviterade av chefredaktör Amos Andersson till en värdefull musikstund i dennes förnämliga bibliotek, inrett till museum i medeltida kapellstil med en rik och dyrbar kollektion av allehanda kyrkliga klenoder.

Vanskelig har uppgiften varit att i tryck fixera minnesbilderna från Helsingforsmötet; än vanskligare är att nu sist samla intrycken i en enda brännpunkt. Men det synes mig, att man skulle kunna sammanfatta dem i tre ord ur den hymn, Engelbrektskören sjöng vid samvaron under den första mötesaftonen: *Deo dicamus gratias!* Det var icke blott ett improviserat anslag, ett skönt men tillfälligt preludium; det var fastmera den *cantus firmus*, som stark och bärande gick genom hela det Andra Nordiska Kyrkomusikermötet år 1936, ja, som ännu förpliktande dröjer kvar som ett tonande och heligt minne.

Pehr Edwall.

Postludier.

Der hersker i Organistkredse divergerende Anskuelser om, hvorvidt Præludierne, der indleder Gudstjenesten — saavel som de Forspil, der spilles før hver enkelt Salme — samt endelig de Postludier, der danner Afslutningen paa hele Gudstjenesten, bør være den enkelte Organists frie Improvisation, eller om det bør foretrækkes, at Organisten til disse Opgavers Løsning hellere bør benytte trykt — eller, paa Forhand udarbejdet, skriftligt — Materiale. I stadigt større Omfang kan det vist siges, at man fra de improviserede Præ- og Postludier gaar over til Benyttelse af i For-

---

Postludier. Samlade och utgivna av Albert Runbäck och Waldemar Ahlén (Nordiska Musikförlaget, Stockholm).

vejen komponerede Orgelstykker, hvilket sikkert ogsaa i høj Grad maa foretrækkes for mere eller mindre heldige »Fantasier» i de Tilfælde, hvor Organisten ikke magter at forme sine Improvisationer saadan, at de virkelig formaar at give Udtryk for den øjeblikkelige Situations aandelige Indhold og hele Stemning. Til Gengæld *kan* en velformet, af Øjeblikket inspireret Improvisation undertiden give Tilhørerne noget, som ikke een af de utallige forhaandenværende Orgelkompositioner vilde have formaaet at give Udtryk for, ligesom det — trods det uhyre Udvalg af kirkelige Orgelkompositioner, der staar til Raadighed — undertiden kan volde alvorlige Vanskeligheder at finde et Orgelstykke, der virkelig dækker det aandelige Indhold, som Organisten ved en given Lejlighed skal lade komme til Udtryk paa en Maade, saa at Tilhørerne kan følge ham.

Saa meget mere maa man glædes over hver ny Samling af Orgelværker, der sætter sig til Opgave at forsyne Organister med brugeligt Stof til Gudstjenestens Udformning, og nærværende Samling »Postludier» (der antageligt ligesaavel kunde være kaldt »Præludier») giver for en stor Del udmærket velegnet Stof paa en praktisk og overskuelig Maade, idet Udgiverne har inddelt Kompositionerne efter Kirkeaarets Søn- og Helligdage, saa at man — naar Værket foreligger afsluttet (det foreliggende Hefte er Nr. 1 og maa antages at efterfølges af et afsluttende Hefte) — vil have Mulighed for at finde passende Orgelkompositioner til hver af Aarets Søn- og Helligdage, eller i hvert Fald brugelige Forslag til Præ- og Postludier.

Med stor Interesse aabner man denne Samling for eventuelt deri at finde Udtryk for en Tendens, en Retningslinie, i nutidig svensk Kirkemusiks Anskuelser med Hensyn til den Aand, der bør præge Gudstjenestens Orgelspil. Nogen sikker Vejledning giver dette Udvalg af Orgelkompositioner imidlertid ikke, idet Indtrykket maa siges at være ret broget uden nogen afgjort Betoning af en særlig Stil- eller Smagsretning. I Forordet gør Udgiverne Rede for deres Syn paa den Opgave, der har været stillet dem, og anfører, at de har anset det for bedst for et saadant Postludium at lade det være en Bearbejdelse af en af de ved Gudstjenesten benyttede Salmelodier, hvilket næppe vil finde Modsigelse. Man har desuden i første Række medtaget en stor Del af i Forvejen velkendt Stof, nemlig Choralbearbejdelser af de store klassiske Mestre, *Bach, Buxtehude, Pachelbel, Hanff* o. a. — Hertil har man saa for en Række Orgelchoralers Vedkommende — navnlig hvor det drejede sig om saadanne til specielt svenske Choraler — føjet nyere Kompositioner, der med et Par enkelte Undtagelser er af svensk Oprindelse, og det er med særlig Interesse man studerer disse Prøver paa, hvad vor Tids svenske Kirkemusikere mener om det saare vigtige Spørgsmaal: hvordan skal den Musik være beskaffen, der skal lyde ved vor Gudstjeneste? Indsnævrer man Undersøgelsesmaterialiet til netop disse nyere svenske Choralbearbejdelser, vil

Indtrykket i endnu højere Grad end før, hvor man lagde Totalindtrykket af hele det foreliggende Hefte, til Grund for sin Bedømmelse af nutidige kirkemusikalske Anskuelser indenfor den svenske Kirke, vise sig at være forvirrende og — maaske — lidet oplysende.

De i det foreliggende Hefte repræsenterede ni svenske Orgelkomponister har i Virkeligheden saare lidet tilfælles, og det vil næppe være muligt at finde en fælles Retningslinie, en Tendens, der kunde siges at vise, hvad svenske Kirkemusikere af idag vil med deres Orgelmusik indenfor Gudstjenestens Rammer. Vi ser i de 18 nutidige svenske Orgelchoraler Mendelssohn-Rheinberger'ske Idealer ved Siden af renlivet »klassisk» Sats og finder moderne Fysiognomier, der ikke blot leder Tanken hen paa Reger (et enkelt Tilfælde) og Fransk mændene, men ogsaa tangerer de helt moderne Tyskere som f. Eks. Distler.

Alt dette giver tilsammen Indtrykket af en Gæringsperiode, der endnu ikke har fundet sin Afklaring, men dette er jo ikke et blot svensk Fænomen! — Man maa forvente, at det — med alt det Talent, der kommer til Udfoldelse indenfor svensk Tonekunst — maa lykkes svenske Kirkemusikere at finde ind til, hvad de egentlig vil. Der maa sikkert en Udvælgelse og en Sigtning til for at faa de Bestanddele elimineret, der ikke kan tænkes at have Livskraft mere, og endelig en bevidst Tilknytning til klassisk Choralbearbejdelsesteknik, der er og bliver det uovertrufne Ideal. Dermed være ikke sagt, at en Fornyelse ikke skulde kunne tænkes! Blot maa den podes paa en livskraftig Stamme for at kunne trives. Af de foreliggende nye svenske Orgelkompositioner er det derfor navnlig saadanne, der er i virkelig Kontakt med klassisk Orgelchoral-Teknik, som for undertegnede forekommer at have Betingelser for at være det, der viser fremad i nutidig svensk kirkelig Orgelkomposition.

N. O. Raasted.

Recensioner.

Psalmboksupplagor.

Clement Marot et Theodore de Beze: Les Pseavmes mis en rime francoise. Mis en musique a quatre parties par Claude Goudimel. 765 sidor, med fransk och tysk efterskrift. Bärenreiter-Verlag, Kassel, 1935. I pappband 10 RM.

Återigen presenterar Bärenreiter-Verlag en förträfflig, och vacker ori-

ginaltrogen upplaga av ett hymnologiskt och kyrkomusikaliskt standardverk. Denna gång ställer förlaget återigen till de historiskt, hymnologiskt, kyrkomusikaliskt och liturgiskt intresserades tjänst, liksom till bibliofilerens, en vacker och förträfflig edition. Vid sidan om den redan tillgängliga Bapsts Gesangbuch av år 1545, de bömska brödernas sångbok av år 1531 och Thomissøns danska psalmebog av 1569 återges här nu Huguenotternas

psaltare av år 1565 på ett värdigt sätt.

Marot och de Bèze omdiktade psaltarens 150 psalmer. Deras dikter återfinnas här i sitt ursprungliga skick, en guldgruva för hymnologer.

Melodierna, några av franskt och tyskt ursprung, andra nyskapade på Calvins anmodan, återges genom facsimiletrycket i sin äldsta gestalt och erbjuda ett intressant studiematerial till jämförelse med den samtida lutherska psalmen.

Den enkla fyrstämmiga tonsatsen av Claude Goudimel, med melodien som regel i tenoren, var avsedd av kompositören ej för gudstjänstligt bruk utan för sången i hemmen.

Hugenottpsaltaren vann vid spridning bland de fransktalande reformerta församlingarna i Frankrike och Schweiz. I översättning spreds den i Tyskland och Nederländerna. En av dessa var Lobwassers av år 1572. Hit till Norden kom denna psaltare redan under 1500-talet. Men lutherdomen stod på sträng vakt mot kalvinistiska tendenser på den tiden. Mycket kom ej heller att införlivas med svensk hymn- och psalmskatt därifrån. I vår koralbok t. ex. ha dock ur hugenottpsaltaren hämtats melodien till nr. 57 (motsvarar psaltarens nr 36). Man bemärke den i originalet fördubblade första och sista noten i varje kadens, som beklagligtvis och till förfång för församlingssången icke upptagits i den svenska koralboken. Vår melodi till 460 härstammar från Goudimel och är numera väl känd i hans älskliga, något veka körsättning hämtad ur denna psaltare. I något förändrat skick återfinnes här även den hos oss mycket brukade melodien till vår koral 250.

De förträffliga efterskrifterna på franska och tyska av schweizaren Pierre Pidoux i Lausanne och Konrad

Ameln i Münster ge önskvärda upplysningar och nödig bakgrund till psaltaren.
A. A.

Hymnologiskt.

Christa Müller: Luthers Lieder. 95 sidor, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1936.

Christa Müllers skrift över det ofta och ur olika synpunkter behandlade ämnet om Luthers sånger är icke en vanlig hymnologisk undersökning. Hon kallar den själv, med rätta teologiska utläggningar. Man finner här icke uppgifter om dikternas tillkomst, data eller intressanta händelser i samband med sångerna. I stället ger förf. teologiska inblickar i dessa sånger, och undersöker dem ur dogmatisk synpunkt och under hänsyn till Luthers övriga religiösa skriftställarskap. Eftersom nu Luthers sånger röra sig på det centralt religiösa planet är skriften en inledning i Luthers tankevärld, på samma gång som den belyser sångerna.

Den som nu tilläventyrs tror att detta nu är en skrift för teologiska specialister och utan nutidsaktualitet för vanligt folk misstar sig. Han borde i stället läsa det inledande förord som den bekante prästen i Dahlem, Martin Niemöller, skriver. Han meddelar att uppsatserna tillkommit i kampen omkring kyrkan och berättar hur man i den innevarande tiden erfarit att Luthers sånger återigen blivit bekänneelse till Guds ord och att tidens nöd givit en ny klang i kyrkans sång.

Den som vill lära känna något av de friska källflöden, som styrka de kristna i den pålagda kampen bör icke försumma att skaffa sig skriften.
A. A.

För orgel.

»*Gudstjenestemusik*». 25 Koralbearbejdelser af Poul Hamburger og Finn Viderø. Vilh. Hansen, Musikforl. Köpenhamn. Kr. 2:—.

Samlingen står på en förnämlig kyrkomusikalisk nivå. Den utgöres av orgelbearbetningar till tjugofyra i Danmark brukade koraler. Th. Laubs åsikt, att klassisk polyfon orgelstil är den enda liturgiskt riktiga, ha de båda tonsättarna tydligen gjort till sin. Alla bearbetningarna kännetecknas av ett rent kontrapunktiskt skrivsätt — som dessutom röjer en utomordentlig behärskning av denna stil. Styckena, som äro 3—5-stämmiga, kunna mycket väl utföras på en enmanalig orgel. Från svensk synpunkt kan beklagas, att endast ett mindre antal äro skrivna till koraler, som användas även hos oss. Bland dem må nämnas till n:o 103, 182 och 258.

C. E. R.

För blandad kör.

W. Fortner: *Eine deutsche Liedmesse für gemischte Stimmen a cappella. Partitur n. M. 3.—. Singpartitur nn. M.—. 80. Schotts förlag, Mainz och Leipzig.*

Ett intressant verk. I stället för de till den katolska Ordinarum Missæ hörande körsatserna använder Fortner, liksom bruket var under reformations-tiden, evangeliska kyrkosånger av motsvarande liturgisk betydelse: I Kyrie, Gott Vater. II Allein Gott in der Höh! III Wir glauben all an einer Gott. IV Jesaja, dem Propheten. V Christe, der Lamm Gottes.

Idéen är som sagt icke ny. Luthers »Deutsche Messe» är förebilden och några av de yngre tyska tonsättarna

(Pepping, Distler) ha varit inne på samma väg. Det nya torde väl bestå i att Fortner skrivit densamma så, att åhörarna få aktivt deltaga. — Utförliga anvisningar om utförandet givas i förordet. — Uppsåtet är sålunda mycket gott. Skada bara att de körtekniska svårigheterna blivit så stora — verket är tillägnat Kreuzkören i Dresden! — att det endast torde kunna komma i beaktande av mycket »drivna» körer. Uppslaget är dock synnerligen tilltalande och vore väl värt att vinna beaktande av våra kyrkliga tonsättare. Bristen på dyl. svenska verk är stor, för att icke säga — total! G. C-n.

Heinrich Schütz: Johannes-Passion. In der Originalfassung für Einzelstimmen und a cappella-Chor herausgegeben von Wilhelm Kamlah. Bärenreiter-Verlag. Kassel.

Med Johannes-Passionen avslutar förlaget utgivandet av Schütz's tre Passioner. Utgåvan är liksom de båda föregående i alla avseenden föredömlig och nu återstår bara för vårt lands vidkommande, att låta dessa underbara skapelser röna ett mera allmänt uppförande. Svårigheterna äro ju visserligen ganska stora — särskilt då det gäller solopartierna — men de giva stor lön för mödan.

G. C-n.

Heinrich Schütz: »Ich weiss, dass mein Erlöser lebet». Sechsstimmige Motette aufgefunden und eingerichtet von Hans Joachim Moser. Bärenreiter-Verlag. Kassel.

Ett storslaget verk som utan tvivel torde få räknas bland det allra för-

nämsta som Schütz har skrivit. Något för våra mera »drivna» kyrkokörer!
G. C-n.

Andrea Gabrieli: Die Sieben Busspsalmen, für sechsstimmigen a cappella-Chor oder mit Instrumenten. Gesamtausgabe in sieben Lieferungen. Herausgegeben von Bruno Grusnick. Lief. I: Psalm 6.

Andrea Gabrieli (1510—1586), den äldre venezianske bäraren av detta namn, utgav ett par år före sin död några av sina mognaste och genialaste tonskapelser: »De sju botpsalmerna». De utgöra ett storartat motstycke till nederländaren O. Lassos berömda botpsalmer och man är Bruno Grusnick stort tack skyldig för att han på detta sätt gör dem tillgängliga för nutiden. Om de än på grund av sina svårigheter, icke äro utförbara för våra genomsnittliga körer, så bör dock ingen intresserad körledare (och organist) försumma att skaffa sig dem i och för studier; ty i detta verk möter man konstmässighet och konstnärlighet i dess högsta form. G. C-n.

Kyrkokonst.

Sigurd Curman och Erik Lundberg: Vreta klostets kyrka, i Sveriges kyrkor, Östergötland band II. Stockholm 1936.

Föreliggande nyss utkomna band av inventeringsverket Sveriges kyrkor är förtjänt av ett särskilt omnämnande i denna tidskrift. Efter en 15-årig förberedelsetid publiceras nämligen de betydelsefulla undersökningarna om och kring den kyrka, Vreta kloster som har blivit en intressant utgångspunkt för forskning om omfattande inte bara stiftets utan även större delen

av södra Sveriges romanska konst. Genom den konsthistoriska penetreringen av Vreta klostets äldsta kyrka och dess inställande i sitt byggnadshistoriska sammanhang har erhållits en överraskande ny belysning, som nästan kan betecknas som en av de största landvinningarna i svensk kyrkobyggnadshistorisk vetenskap. Uppslaget gavs av Sigurd Curman, och detta har sedan fullföljts på flera linjer av hans högt begåvade och framgångsrike lärjunge, fil. d:r Erik Lundberg. I föreliggande arbete gives en kort sammanfattning av dessa resultat för ifrågasvarande kyrkas vidkommande. Det torde icke anses nödvändigt att här ingå på den intressanta byggnadens långa och invecklade historia. Man tager med glädje del av den skarpsinnighet och fina kombinationsförmåga, som de båda forskarna utveckla.

Men Vreta kloster har också haft en annan betydelse. Den restaurering, som kyrkan genomgick åren 1915—1917 under ledning av Sigurd Curman, var det första stora arbete av detta slag, som utfördes i Norden. Här fick den nuvarande riksantikvarien första gången pröva sina krafter och sin genom studier och resor vunna stora erfarenhet på en betydande uppgift, och resultatet blev att denna restaurering anses som helt enkelt förebildande. Den avsåg, som han skriver i föreliggande verk »att avhjälpa brister, som hotade kyrkans framtida bestånd, att sätta kyrkan i sådant skick, att den kunde värdigt fylla sitt ändamål, samt att låta byggnaden i estetiskt tilltalande form själv berätta sina öden.» I dessa tre punkter har han uttryckt den moderna restaureringskonstens program.

Föreliggande band av »Sveriges kyrkor» framstår i sin vackra utstyrelsel och sin noggrant och detaljerat

arbetade form som ett av de främsta i serien. Mätte den locka inte bara till läsning utan även till frikostighet mot ett publiceringsarbete, som betraktas som en heder för vårt land i minst lika hög grad som undersökningar om asiatiska kulturproblem. Arbetet behöver påskyndas och bedrivs på en bredare front, men medlen att sätta detta i verket äro ringa, alltför ringa. *Bengt Cnattingius.*

W. Elliger: Zur Entstehung und frühen Entwicklung der altchristlichen Bildkunst. Leipzig 1934. Dieterich'she Verlagsbuchhandlung. M: 15:—.

Till det i senare tid ständigt omdebatterade problemet: Rom eller Orienten är föreliggande undersökning ett värdefullt bidrag. Den söker nämligen ge en fast bakgrund åt den kristna bildkonstens förutsättningar och skildrar sålunda fromhetsliv, dogmatiska och allmänt folkpsykologiska förhållanden i de delar av romerska riket, där denna nya konst framväxte. Förf. kommer till det resultatet, att man måste bortse från de mindre betydande orterna Palestina, Mindre Asien och Egypten, och att istället den fornkristna konsten har två brännpunkter: Rom och Syrien. I Rom uppstår självständigt en sepulkralkonst i nära sammanhang med trosラーans utveckling. Wilperts datering blir föremål för en revidering, vars grund icke endast är stilistisk utan även en dogmatisk, som bygger på en undersökning av bl. a. folkfromheten. I Syrien uppkommer en annan art av kristen konst, bl. a. helgonframställningar. I skapande verksamhet är Syrien säkerligen icke underlägsen Rom. Med stor tydlighet visar förf. vidare, att i Mindre Asien, Palestina

och Alexandria icke någon förutsättning funnos för en kristen konst förrän under 4:e årh.; tidigare ådagalägges en stark bildfientlighet huvudsakligen grundad på judisk tradition. Att till Mindre Asien förlägga uppkomsten av de äldsta Kristusbilderna i skulptur (t. ex. den gode herden, som bevarats i flera ex.) är orimligt. Här är sålunda icke »den fornkristna konstens vagga», som Stryzowski trodde.

Att ingå på dessa problem i en kort recension är tyvärr omöjligt. Den, som önskar en fördjupad framställning av fornkristen kyrkokonst sedd i nära sammanhang med dess egentliga upphov, kristen tro och kristen lära, bör icke förgäta denna undersökning, som icke minst ur metodisk synpunkt är mycket värdefull.

Bengt Cnattingius.

Giuseppe Astorri: Architettura sacra generale. Roma 1935, Angelo Signorelli. 25 Lire.

Det nystiftade institutet »Beato Angelico» för studiet av kyrklig konst har utsänt sin första publikation, som till författare har professor Giuseppe Astorri och som är en utomordentligt nyttig och värdefull handledning. På bortåt 300 sidor ges en översikt av kyrklig arkitektur samt av kyrkans inventarier. Inledningsvis behandlas det katolska gudstjänstrummets idé som en ram åt mässan, i någon mån också åt predikan. Handledningen, som i övrigt behandlar olika slags kyrkor, placering av altaret och övriga möbler vidare akustiska problem samt värme- och belyningsanordningar, är koncentrerad på huvudsaker och röjer allt igenom en sakkunnig tekniker — författaren är ju också doktor ing. Ett stort antal bilder illustrera den förträffliga texten. *B. Cgs.*

Uppslagsböcker.

Svenska Kyrkomusici. Biografisk uppslagsbok 1936. Utgiven av Helge Olsén under redaktionell medverkan av Otto Olsson. Stockholm 1936. Helge Olséns förlag. 506 s. Pris kr. 15:—.

År 1928 utgav H. Olsén första upplagan av den biografiska uppslagsboken över Svenska kyrkomusici. Efter åtta år föreligger nu en ny upplaga, en stor vacker foliant om ett halft tusental sidor på gott planschpapper och med i det hela lyckade reproduktioner av en del av kyrkomusikerna.

Uppgifterna ha fullständigats, ehuru redaktionen beklagar sig över att flera hundra befattningshavare negligerat att lämna sådana. Detta synes egendomligt, då otvivelaktigt vederhäftiga matriclar såväl i praktiskt som i histo-

riskt och genealogiskt hänseende ha stort värde, alldeles oavsett att de bidraga till kårens sammanhållning. Huru vore det att matrikelns redaktion till en nästa upplaga satte sig i förbindelse med de olika organistföreningarnas styrelser, och genom dem införskaffade uppgifterna. Kan-ske kunde matrikeln på så sätt bli fullständig?

Två önskemål till nästa upplaga ber anmälaren att få anteckna: Låt i nästa upplaga kyrkomusikerna i de svenska församlingarna i utlandet vara med. De äro också svenska kyrmusiker. Det andra: Låt den latinska pluralformen: *kyrkomusici* falla. Man talar ju numera i ental om *en kyrkomusiker* ej om *en kyrkomusikus*. Men bruka vi alltså den svenska singularformen, bör man lika väl kunna använda den svenska pluralformen: *Svenska kyrkomusiker*. A. A.

Lägre organistexamen sommaren 1936.**LUND.**

Examinator J. Hedar. Censorer: B. Anrep-Nordin och O. Wadborg. Domk. exomb. A. Nygren.

Examinander: Sigurd Andersson, Edla Carlsson, Ingeborg Christiansdotter, Helge Duvander, Folke Engqvist, Assar Engström, Elsa Hansson, Brita Holmström, Börje Hultgren, Per Sture Johnsson, Olle Karlberg, Gösta Leonhardt, Nils Löfgren, Maj Mattsson, Gulli Nilsson, Linnéa Nilsson, Bengt Norén, Johan Palmqvist, Ebba Persson, Evy Stanley och Ivan Swedrup.

KALMAR.

Examinator D. Becker. Censorer:

O. Wadborg och H. Cedervall. Domk. ex. omb. A. V. Thornell.

Examinander: Carl Olof Andersson, Sven Blomén, Gustaf Borg, Arvid Davidsson, Gustaf Fryksén, Hjalmar Hellner, Allan Häggstam, Sture Jönsson, Axel Lundqvist, Ejnar Svensson, Siri Stränge, Ture Wiman och Folke Ägren.

LINKÖPING.

Examinator R. Darell. Censorer: I. Widéen och O. Olsson. Domk. ex. omb. F. M. Allard.

Examinander: Ake Bäcklund, Margit Bälter, Mai-Britt Carlsson, Sven Carlstedt, Edvin Haglund, Gösta Hjelm, Josef Johansson, Olof Johansson, Fol-

ke Karlsson, Vera Lindström, Rune Lund, Gösta Lundmark, Elly Lönnholm, Harald Melander, Börje Nilsson, Birger Norén, Börje Olsson, Erik Olsson, Ake Palm, Harald Palmgren, Erik Persson, Nils Persson, Anna Sköld, Sture Söderström och Kurt Törnvall.

UPSALA.

Examinator H. Weman. Censorer: O. Olsson och H. Lindqvist. Domk. ex. omb. G. Lizell.

Examinander: Karin Berg, Ingrid Berglund, Lena Bergman, Brita Billman, Erik Engberg, Lars Friberg, Ingrid Hammar, Birgit Holmström, Lennart Johansson, Sven Larsson, Alf-Erik Lokander, Stig Magnusson, Rut Nordström, Birger Olsson, Lennart Silfverberg, Greta Spångberg, Ingegärd Säfvestad, Karl Sivert Öhman, Greta Öster och Lennart Sundman.

FALUN.

Examinator C. Rogberg. Censorer: O. Morales och A. Jobs. Domk. ex. omb. H. Berggren.

Examinander: Knut Berggrund, Bengt Brander, Susanna Carlstedt, Ake Engström, Sigvard Eriksson, Karin Flinck, Karl Karlsson, Harald Kristoffersson, Gunnar Nylander, Per-Albin Olsson, Erik Sundgren, Göte Svedberg, Brita Söderén, Ture Thomasson, Evald Törnerud, Hildur Wallin och Jan-Håkan Åberg.

UMEA.

Examinator K. Engqvist. Censorer: A. Nordwall och C. Håkansson. Domk. ex. omb. E. Silén.

Examinander: Alf Helge Lindberg och Hans Ivar Karlsson.

LULEÅ.

Examinator G. Harlin. Censorer: S. Holmberg och A. Nordwall. Domk. ex. omb. G. Fastberg.

Examinander: Ragnar Sundqvist, Allan Asberg, Gustaf Lundström, Sture Rasmusson, Anna-Lisa Johnsén, Olof Lidin, Bertil Stenlund och Karl Stenlund.

Summa godkända examinander 106.

Krönika.

En skolsångsvecka med anslutning från Stockholms folkskolor och flickskolor har avhållits i huvudstaden den 22—28 april. Sångveckan har kommit till stånd på initiativ av musikdirektör Waldemar Åhlen och arrangör har varit Stockholms sånglärarförening. Den öppnades med ett radiotal av förste folkskoleinspektören dr Bror Jonzon, varefter en lyckad radiokonsert ledd av musikdirektörerna Lilly Lindell och Annie Petersson följde. Under veckan utfördes sedan inalles sju konserter på olika lokaler och ledda av olika dirigenter.

För den som strax förut bevistat den internationella skolsångskongressen i Prag och där hört exempel på både drill och gott pedagogiskt arbete var det en glädje att konstatera, att våra egna kunna bjuda något sådant. Programmen voro väl instuderade och körerna voro i de flesta fall välgörande fria från sådan kraftdressyr, som alltid utgör en fara för de små rösterna. I några fall hade en avdelning unison sång inlagts på programmen en anordning, som i hög grad senterades av föräldrapubliken. Det var med ett ord en väl organiserad

och genomförd sångvecka, som i hög grad är ägnad att stärka respekten och aktningen för skolsången.

Det hade från början varit meningen att visa ett avsnitt av den musikaliska fostran, men av olika skäl måste man avstå därifrån. Den livaktiga föreningen är emellertid betänkt på att återkomma med även denna punkt på sitt program. Vi gratulera initiativtagare och dirigenter till den lyckade skolsågsveckan.

T.

Koralvecka i Åhus Ända tills i år har ordet koralvecka varit sammanknipat med namnet Båstad, och när denna plats nämnts har alltid tanken gått till de koralveckor, som hållits där och de upplevelser, som varit förknippade därmed. Men från och med i år kommer också ordet koralvecka att föra tanken till motsatta sidan av Skåne, till det idylliska Åhus. Som vanligt var Kyrkosångens Vänner i Lunds stift anordnare av veckan, vilken var den fjärde i ordningen. Ledare för kursen var kyrkoherde J. Hartler.

Åhus är en plats rik på minnen »från fornstora dar», då Åhus benämndes stad och var en betydande ort i det då danska Skåne. Stadens gamla rådhus är nu förnämlig samlingsplats för de män, som nu styra och ställa om kommunens angelägenheter. Men för koralveckans deltagare var givetvis kyrkan den plats, som kom att vara medelpunkten under dessa snabbt flyende dagar.

»Gammal är kyrkan, Herrens hus står medan mänskovert falla». Dessa psalmsångarens ord föllo ovillkorligen i ens tankar, när man kom in i Åhus minnesrika tempel. I dess hägn kunde man drömma sig tillbaka genom seklerna. I skymmande försommarkvällar kunde man vänta att få se ett stilla tåg av munkar och kor-

gossar, vandrande upp till heligt rum. Men bilden förbyts. I stället hör man kraftfulla ord ljuda under valven: »Vår Gud är oss en väldig borg»: År fogas till år. Kärvt men anderikt var den förkunnelse, som andans män bjödo sina åhörare under ortodoxiens tid. Ett nytt århundrade kom med nya strömningar av innerlig fromhet men och av rörelser av svärmisk och överkänslig karaktär. Varje tid har haft sin strävan att finna Gud.

Detta var något om den yttre ramen omkring årets koralvecka. Vår kyrka firar i år 400-årsminnet av 1536 års svenska psalmbok och koralveckan hade därför i sitt program upptagit fyra föreläsningar om psalmboken och dess samband med psaltaren, tidegården och mässan av kyrkoherde Knut Peters, Söndrum.

Varje dag inleddes med matutin och avslutades med completorium. Förmiddagens arbete avsåg övning i gregoriansk sång. Den leddes av musikdirektör Ragnar Blennow. Hans skickliga ledning och brinnande entusiasm gjorde, att vi aldrig blevo trötta, och snart blevo våra sångorgan smidigare och formade villigt neumer och melismer. På eftermiddagarna övade vi lutherska koraler under ledning av kandidat A. Uddling.

Då många av våra psalmer äro omskrivningar av psaltarens psalmer, var det av synnerligt intresse att lyssna till professor J. Lindbloms föreläsningar om »Psaltaren i det gammaltestamentliga gudstjänstlivet». På ett utomordentligt målande sätt lät professor Lindblom oss följa det judiska folket på dess väg upp till Herrens tempel under hymners och tacksägelsepsalmers jubel, när klagopsalmer ljödo och när huvudena böjdes vid syndabekännelse och bot. Efter dessa föredrag sjöngs den frygiska litanian.

Men en koralvecka omfattar ej bara

sång utan även kyrkomusik. Sålunda fingo vi höra såväl kompositioner från äldre tider som från vår egen tid, alla i strängt kyrklig stil, och förnämligt utförda av kyrkans organist, musikdirektör Fredrik Blennow. Av nutida kompositioner, som utfördes märktes, »Tre gregorianska koraler» av A. G. Joelsson samt en orgelkoral över psalmen: »Hjälp mig, Jesu troget vandra» av Fr. Blennow.

När vi på söndagskvällen samlades för sista gången till aftonandakt skedde detta med ett visst vemod men och med en jublande tacksamhet över allt vad dessa dagar givit av musikalisk kunskap men ännu mera för de högtidsstunder i stillhet inför Guds ansikte vi fått fira tillsammans. Men vi kände också det förpliktande ansvaret. »Sjung, läs och gack på Herrens vägar och gör din kallelse med flit». Dessa psalmens ord tyckes mig bra att ha som hjälp och stöd när misströstans ande vill gastkrama oss. Det är vår plikt att var på sin ort vara en förkunnare av de tankar och idéer, som ligga till grund för koralveckan till gudstjänstlivets förnyelse och det personliga fromhetslivets tillväxt.

Alma Nilsson.

Lunds stifts organist och kantorsförening höll årsmöte i Malmö den 6 och 7 augusti. Första dagen inleddes med en orgelstund av förnämligt slag i S:t Petri kyrka, varvid musikdirektör C. E. Rosenquist, Ängelholm, förutom en konsert av Vivaldi-Bach och en egen partita över Sv. Ps. 172 utförde Max Regers grandiosa fantasi över: »Vår Gud är oss en väldig borg».

Mötesförhandlingarna fördes sedan i Kungsparkens restaurant, varvid flera aktuella ärenden förekommo till behandling.

Det beslöts att endast kyrkomusiker borde få inträde i organistförening-

arna. Vikten av att prästerskap och kyrkomusiker samarbeta med varandra framhölls, men borde detta samarbete ske ej inom organistföreningarna, utan t. ex. i sällskapet »Kyrkosångens Vänner».

Diskussionen om en revision av den svenska mässmusiken inleddes av musikdirektör Rosenquist, som bl. a. påvisade huru en del felaktigheter lätt borde kunna avhjälpas utan att församlingssången därav finge något men. Talaren uppehöll sig vid de av professor Otto Olsson framförda önskemålen om att den gamla, värdiga gregorianska kyrkomusiken, på vilken i Sverige finnes riklig tillgång, skulle beredas ett större utrymme i missalet. Den gregorianska sången, med vilken antifonerna, litaniorna m. m. böra utföras, är enligt prof. Olssons åsikt utan all fråga den enda riktiga för liturgens del. Stiftsmötet instämde enhälligt i de av prof. Olsson framförda synpunkterna och önskemålen.

Musikdirektör R. Blennow, Astorp, höll ett inledningsanförande över frågan: »Kan den nuvarande kyrkomusikerutbildningen och examineringen anses tillfredsställande och kan med lag styrkas, att betyg från en examinerare äro mer värda än från en annan?» Hr Blennow ansåg, att den nuvarande åtskillnaden mellan en högre och en lägre organistexamen vore beklaglig, eftersom allmänheten synes vara av den uppfattningen, att sistnämnda examen vore mindervärdig, och förordade en enda kyrkomusikerexamen med berättigande att söka alla platser, vilken skulle kunna avläggas dels vid Musikaliska Akademien dels på tre andra platser i landet. Vid Musikaliska Akademien borde sedan kunna avläggas ytterligare en examen med högre lärokurser, berättigande till befordran före den förstnämnda. Kantor Zettergren framhöll, att realskole-

examen eller åtminstone motsvarande kunskaper borde vara ett villkor för att få avlägga kyrkomusikerexamen och att ämnet pedagogik borde vara obligatoriskt. Om tvenne med Musikaliska Akademin jämställda institut inrättades, exempelvis i Östersund och Lund, kunde den nuvarande stiftsexamineringen bortfalla. Mötet beslöt uppdraga åt styrelsen att anmoda Centralstyrelsen ordna så, att ordet »lägre» kom bort och att examen rätt och slätt kallas »organist- och kantorsexamen».

Förslag om inrättande av en »Organist- och kantorsbyrå» för hela landet väcktes av musikdirektör J. Pontén, Lund, vilken påvisade de svårigheter, som de yngre organisterna få vidkännas. På alla banor i vårt land väga tjänstgöringsmeriter tungt vid befordran. Utan dylika meriter torde det även med de bästa betyg vara svårt att erhålla en ordinarie kyrkomusikerbefattning. Många examinerade organister gå arbetslösa, eftersom de ej kunnat beredas tillfälle att genom vikariat vid sjukdom eller tjänstledighet erhålla en tjänstgöring, som

sedan vid ansökan till ordinarie befattning kunde återopas. Organistvikariatet annonseras sällan eller aldrig lediga, utan de tillsätts under hand, därvid ofta lokala intressen och personliga förhållanden spela in. Genom inrättandet av en byrå, till vilken alla arbetssökande organister kunde insända sina handlingar och till vilken alla organister och kyrkoråd kunde vända sig vid behov av vikarie, skulle saken kunna ordnas till alla parterers åtnåd: de unga organisterna finge möjlighet ej blott till tillfällig inkomst utan även till ur meritsynpunkt nödvändig tjänstgöring, och kyrkoråden och organisterna i landet kunde alltid garanteras kompetenta vikarier. Genom att varje platssökande vid insändandet av sina handlingar bifogade en avgift av t. ex. 5 kronor och genom att särskild avgift utginge till byrån för varje av densamma förmedlad tjänst borde byråns kostnader lätt kunna bestridas. — Förslaget mottogs med bifall och mötet gav styrelsen i uppdrag att omedelbart för Lunds stifts vidkommande utreda ärendet.

J. P.

4:de allmänna Svenska Kyrkosångshögtiden tillika 9:de allmänna Svenska Kyrkosångsmötet i Västerås den 13—16 november 1936.

Program:

Fredagen d. 13 november:

Inledningsgudstjänst i Västerås Domkyrka kl. 12 middagen.

Predikan av Biskop Einar Billing.

Västeråskören sjunger: Palestrina »Låt oss med Jesus vandra» samt ev. en kör av Schütz.

Kl. 7.30 e. m. Årkestiftets Kyrkosångförbund framför Buxtehudes Missa brevis. Därjämte sjunga Stockholms och Karlstads Stifts kyrkosångsförbund.

Lördagen d. 14 november:

- Kl. 8.30. Matutin.
 Kl. 7 e. m. Johannespassionen för soli, kör och orkester.
 Solister: Fruarne Lindberg-Torlind och Alin-Voghera; ing. Oscar Tjernberg, operasångarne Sigurd Björling och Folke Johansson.
 Kl. omkr. 9.30. Festbankett med musikprogram.

Söndagen d. 15 november:

- Kl. 8 f. m. Nattvardsgudstjänst: Biskop Gustaf Aulén.
 Västerås Domkyrkokör sjunger: Schütz »Den heliga nattvar- den», Mozart: »Ave verum corpus».
 Kl. 11. Högmässa med predikan av Ärkebiskopen.
 Högmässan inledes med en 1500-tals hymn av Örebrokören. Efter Tron sjunger Uppsala Domkyrkokör.
 Efter predikan: Västerås Domkyrkokör (förstärkt) Schütz: dubbelkör ur Exequien.
 Som avslutning av högmässan utför Rikskören koralkören »Dig skall ditt Sion sjunga» ur Kantat ps 29 av Bach.
 Vid orgeln: Domkyrkoorganisten Weman.
 Kl. 2—3. Orgelföredrag, varvid domkyrkoorganisten H. Lindqvist spelar »Dritte Teil der Klavierübung» av Bach.
 Kl. 6—7,15. Hymnkonsert, varvid bl. a. Strängnäs Stifts Kyrko- sångsförbund och Västergötlands Körförbund medverka.

Måndagen d. 16 november:

Kyrkosångens vänners dag:

Utfärd till Strömsholms slott.

a) förhandlingar, b) föredrag av Domk.org. Weman, c) ev. en hist. orgelkonsert på slottskapellets 1700-tals orgel.

För kvarvarande dirigenter och övriga tesupé å Margareta hushållsskola.

1100 sångare äro anmälda.

Bland inbjudna märkas: K. Musik Akademien, Diakonistyrelsen, Sv:s körförbund, Norges kyrkosångsförbund, Finlands d:o Norska, Danska, Finska organistföreningar, Reichsverband für ev. Kir- chenmusik, Neue Bachgesellschaft.

Meddelanden.

Val. Till innehavare av förenade lä- i Liden, Vnrl., Gust. Em. Andersson, rare och organisttjänster ha valts: Säffle, i Edsleskog, Alb., Erik Johans- i Bergsjö, Gvlb., G. Nyberg, Frösön, son, Bäckefors, i Strå, Östg., G. Nord- i Björnlunda, Söd. A. Kvist, Järbo, ström, Norrefors, i Tvetå, Sth., K. Y.

Ake Eriksson, Almby, i Lysvik, Vrml.,
Sven Arrlius, Ör, i Andrarum, Krist.,
H. A. Mårtensson, Herrestad, i Asby,
Östg., H. Uhrbom, Värnamo, i Gun-
nilsbo, Vstm., H. Ståhl, Arvika, i
Levene, Skb., W. Möller, Sävsjö, i
Vellinge, Skb., Arne Samuelsson, Blids-
berg, i Pived, Skb., Alva Gustavsson,
Remmenedal, i Hardemo, Örb., K. Bir-
ger Aldén, Tåby, i Årsunda, Gvlb.,
Gösta Ladberg, Rasbo.

Handbok i orgelkännedom. Musikdirek-
tör Carl E. Rosenqvist i Ängelholm,

vilken inför denna Tidskrifts läsare
dokumenterat sig som en grundlig
kännare av orgeln, utger i höst en
handbok i orgelkännedom. Den blir
en handledning i orgelns byggnad en-
ligt moderna principer men omfattar
därjämte orgelkonstens historia och
en för orgelspelaren avsedd efter prak-
tiska synpunkter lagd framställning
av orgelns, orgelmusikens och orgel-
spelets inbördes sammanhang och ut-
veckling genom tiderna. Handboken
skall utkomma på C. W. K. Gleerups
förlag.

Nya kyrkomusikalier:

J. S. BACH. *Pingsthymn.* 7 öre. — *Aftonpsalm.* 7 öre. *Kom stilla död.* 7 öre.

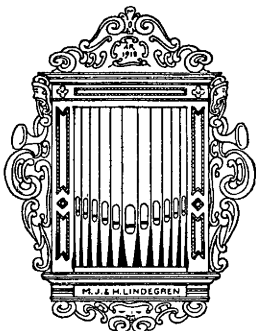
LUCAS OSIANDER, *Påsksång.* Utg. av K. Peters. 15 öre.

G. P. PALESTRINA, *Hell, dag så ljus och lyckosam.* 7 öre.

M. PRÆTORIUS, *Wie schön leuchtet der Morgenstern.* Utg. av Karl G.
Gustafsson. 25 öre.

D. WIKANDER, *Morgonhymn.* Utg. av K. Peters. 20 öre.

C. W. K. GLEERUPS FÖRLAG / LUND

H. Lindegren, Orgelfabrik

2:dra Långgatan 39, GÖTEBORG

TELEFONER: Bostad och Kontor 426 38, Fabriken 493 38

Tillverkning av piporglar med precis ton-
angivning och en enastående hållbarhet.
Intonationen utföres efter såväl äldre som
nyare metoder.

Verkligt kvalitetsarbete till moderat pris

Över 25 års praktik

Hymner och Motetter

Mikaelidagen

- Franck, M.*, Och jag hörde en väldig röst . 0.20
Morén, John, Ingen så ditt ord oss lär. . . 0.25
 — O, Herre Gud, var mild och god . 0.25
 — Så bida ej i fjärran (vers 2) . . . 0.25
 — Ve världen för förförelsens skull. . . 0.25

Alla helgons dag

- Bach, J. S.*, Alla Helgons dag 0.10
 — Kantat nr: 106: Se, Guds tid är för
 oss den bästa. Körpartitur 0.50
Lundell, Carl, Lid och umgäll 0.30

4 Böndagen

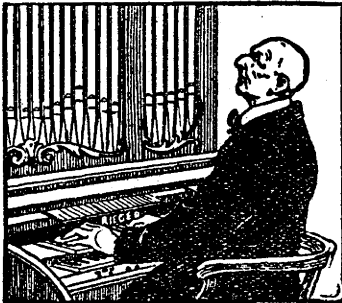
- Bach, J. S.*, Dig skall ditt Sion sjunga.
 Koral ur kantat nr: 29 . . . . . 0.20
 — Kantat nr: 28: Dig skall ditt Sion
 sjunga. Körpartitur 0.50
Berg, Gottfrid, Lovsjungen Herren . . . 0.10
Laub, Loven Herren 0.20
Morén, John, Så bida ej i fjärran . . . 0.25
Wikander, David, Höjen jubel till Her-
 ren, alla länder. (Pris, se kör med
 ack.)

Kunna rekvideras genom varje bok- & musikhandel

NORDISKA MUSIKFÖRLAGET

Regeringsgatan 35 / STOCKHOLM

ORGELFABRIKEN GEBRÜDER RIEGER

Orgelvirtuosen Bruckner vid sin Rieger-Organ.

JÄGERNDORF, TJECKOSLOVAKIET och
 MOCKER O-S. TYSKLAND,

bygger världsberömda kyrkorglar.

Underfirmans 63-åriga verksamhetstid ha inalles 2700 orgelverk byggts och monterats i alla världens kulturländer, bl. a. de stora orglarna i Wien Konzerthaus, Wien Musikverein, Wien Stefansdom, Salzburg, Mozarteum, Karlsbad Grand Hotel Pupp, Paris Hotell Majestic etc.

Till Sverige ha hittills levererats följande orglar, vilka av landets främsta auktoriteter på området erhållit de bästa vitsord med avseende på material, utförande, klangskönhet och prisbillighet: Mora, Ilsbo, Gnarp, Borlänge, Vittaryd, Skattungsbyn, Evertsberg, Hassela, Kungsör, Forsa, Tännö, Hammarö, Rödön, Karlstad, Gräsmark, Vagnhärad, Vamlingbo, Göteborg, Leksand, Gustafs, Lit, Dannäs. Mörsil, Gåsbörnshyttan, Högas, Resteröd, Älga, Undersakår. — I Finland: Helsingfors, Konservatorium (3 orglar), Helsingfors-Fabrikspark (73 stämmor), Viborg (76 stämmor), Geta, Hangö, Pörtom Lapträsk, Saltvik, Inga, Fagerstad, Replot och andra svenska församlingar.

DISPOSITIONS- OCH KOSTNADSFÖRSLAG GRATIS OCH UTAN FÖRBINDELSE

OLOF HAMMARBERG

ORGELBYGGGARE
 Nya Varvet-Göteborg

Tillverkar kyrkorglar
 enligt orgelrörelsens
 principer.

Utför alla i yrket före-
 kommande arbeten.

Herman Nordfors & Co.

Piporgelfabrik

LIDKÖPING

Tel. Kontoret 145. Tel. Bostaden 592.

Tillverkar piporglar efter nyaste konstruktioner. Moderniseringar, insättning av elektrisk bälgdrift och stämningar utföras omsorgsfullt. Finaste intyg från framstående musici. Dispositions- och kostnadsförslag på begäran omgående gratis.

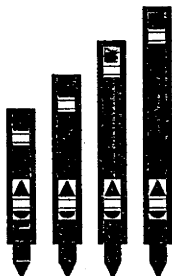
ÅKERMAR & LUNDS NYA ORGELFABRIKS AKTIEBOLAG

KUNGL. HOVLEVERANTÖR

Tel. 26

SUNDBYBERG

Tel. 26

Tillverkning av Piporglar
för kyrkor, kapell och konsertsalar.

Om- och tillbyggnader,
reparationer, omstämningar och ren-
göringar av gamla orgelverk samt
inmontering av elektriska blåsverk
utföras.

Uteslutande svenskt material och arbete.

Kyrkorglar

Tillverkar orglar med absolut håll-
bart och tillförlitligt system. In-
sättning av elektrisk bälgdrift med
tyst gång och ringa strömförbruk-
ning. Omstämningar och om-
byggnad av äldre verk utföres.
Billiga priser.

*Över 30-årig praktik i in- och
utlandet.*

Införda anbud från

John Grönwall,
Orgelbyggare.

Tel. 94. Lilla Edet. Tel. 94.

MUSIKTRYCK

AV ALLA SLAG
MED SÅ VÄL
STUCKNA SOM
KOPIERADE NOTER

**BRÖDERNA
LAGERSTRÖMS
LITOGRAFISKA ANSTALT**

KLARA SÖDRA KYRKO GATA 14
STOCKHOLM. TELEFON 23 18 80